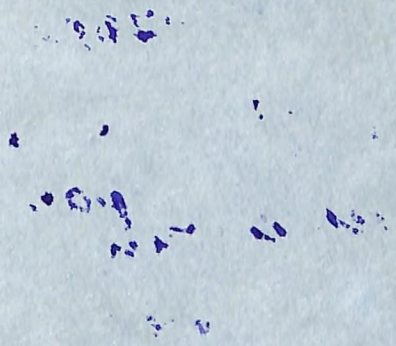
81.632.7я171
П180

АЛТАЙ ТИЛ

2-чи КЛАССТЫҢ УЧЕБНИГИ

ГОРНО-АЛТАЙСК · 1963

Чс(алт.)
П18.

З. Н. ПАРАЕВА, А. М. ЧЕВАЛКОВА

АЛТАЙ ТИЛ

БАШТАМЫ ШКОЛДЫҢ 2-чи КЛАССЫНА

Горно-Алтайский облоно јöптöгöн

117089.

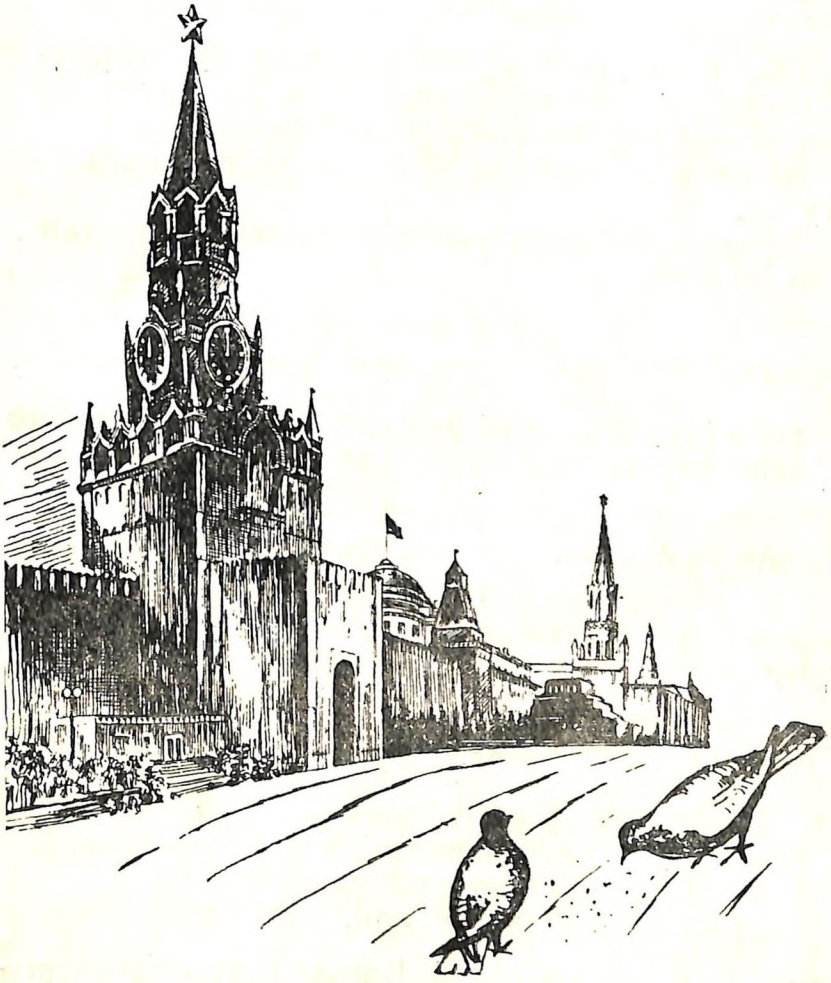
Горно-Алтайская Областная
БИБЛИОТЕКА

ТУУЛУ АЛТАЙДЫҢ
БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
г. Горно-Алтайск . 1963

81.632.1971
П 180

Ак-јарыкта не баалу?
Адалар тургускан јаң баалу.
Албатыма не баалу?
Амыр-энчӱ ол баалу.

Ӱргӱлјиге не баалу?
Төрӧл партиябыс ол баалу.
Ӱйеден-ӱйеге не баалу?
Ленин айткан сӧс баалу.

1 §. Баштапкы класста ўренгенин такып көрөри.

1 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Мында канча эрмек, айдып беригер.

Јай.

Јай болды. Изў күн тийди. Суу јылыды. Балдар суу-га эжинди.

1. Бистиң куучыныс эрмектерден бўдет. Куучындаганда ла кычырганда, кажы ла эрмектиң учында кижиниң ўни токтой тўжет.
2. Бичигенде, кажы ла эрмектиң учына **точка** (.) тургузар.
3. Эрмектиң баштапкы сөзин **јаан буквадаң** баштап бичиир.

2 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек бар, айдыгар.

Јай ötти күс јууктады өлөң саргарды балдар школго барды звонок шыңырады ўредўчи келди урок башталды.

1. Эрмектерди бичигер. | 2. Кажы ла эрмектиң учына точка тургузыгар.

3 таскаду. Бу ўлгерди кычырала, канча эрмек бар, айдып беригер.

Күс.

Күрең јўстў күс келди
Күкўрт-јалкын токтоды
Айас күндер астады
Агаш бўри төгўлди.

1. Бичип алыгар. | 2. Керектў јерге точка тургузыгар.

4 таскаду. Јурукты көрөлө, суратар аайынча куучын тургузыгар. Куучынга бажалык сананып табыгар.

Сурактар:

1. Јылдың кандый өйи?
2. Уулчак нени эдип туру?
3. Уулчак јаар кемдер клеет?
4. Балдарды ээчий не браат?

5 таскаду. Эрмектерди кычырала, кажы ла эрмек канча сөстөң бүткенин айдыгар.

1. Мениң нөкөрлөрим Миша ла Топый. 2. Эјемниң ады Сырга. 3. Мениң адым Коля. 4. Бистиң уйдың чоло ады Јееренек. 5. Ийдистиң чоло ады Тайгыл.

Эрмектерди бичигер. Улустың аттарын, тындулардың чоло адын адап турган сөстөрдиң алдыла чийү тартыгар.

6 таскаду. Бойыңның өбөкөңди, адыңды, адаңның, энеңниң аттарын, нөкөриңниң адын бичи.

Көргүзү. *Адамның ады Иван.*

Сөстө канча үндү табыш бар, анча ок үйе болор: *аш, кы-ра, со-го-но.*

7 таскаду. Сöстöрди кычырыгар. Олордың кажызында ла канча ӱйе барын айдып беригер.

Чечек. Чана. Кар. Книга. Карандаш. Галстук. Аспактар. Тöңöзöк. Тош. Кыралар. Корум. Таштар. Ферма. Чернильница. Колхоз.

8 таскаду. Эрмектерди кычырала, сöстöрди чийӱчекле ӱйелерге бöлип, бичигер.

Карангуй тӱн болды. Ай чыкпады. Аралда ӱкӱ этти. Öскö табыш угулбады.

1. Сöсти бир јолдоң экинчи јолго ӱйелери аайынча көчӱригер: *ту-ра, сым-да, то-монок, томонок.*

2. Јаңыс букваны азыйгы јолында артырарга јарабас, оны јаңы да јолго көчӱрерге јарабас: *эмеген, ада-ру, ра-дио.*

3. й букваны оноң озо турган буквадаң айрыбас: *уй-ку, сый-ын, кой-он, кӱй-дӱр.*

9 таскаду. Сöстöрди јолдоң јолго көчӱрери аайынча чийӱчекле бöлип, бичигер.

Арка. Кара. Карагай. Кичинек. Мöрöй. Арчымак. Кӱрлер. Кобылар. Ӱренчиктер. Адару. Каймак.

10 таскаду. Озо баштап бир јолдоң экинчи јолго көчӱрилбес сöстöрди чыгара бичип алыгар. Оның кийининде бир јолдоң экинчи јолго көчӱрилери аайынча сöстöрди чийӱчекле бöлип, бичигер.

Кожоң. Бичик. Час. Эрмек. Јыргал. Тус. Кöзнöк. Эжик. Ай. Зоя. Катя. Јыл. Володя. Чöйгöн. Јойгон.

11 таскаду. Эрмектерди бичиирде, карарта базылган сöстöрди јолдоң јолго көчӱрери аайынча чийӱчекле бöлигер.

1. Балдар јайгыда јакшы амырады. 2. Туулу Алтайда укту койлор көптöди. 3. Бийик туунның бажында кар көрӱнет. 4. Тың салкынга аташтардың бажы јайканат.

12 таскаду. Кычырала, куучындап беригер.

Койонок.

Мен **койонның** балазын **туттым.** Оның кийин **буттары** узун. Мен **койонокко** кандый ла курсак беретем. Ол өлөң јип, өскө дө **курсакка** ўрене берди.

Эрмектерди бичиирде, каларта базылган сөстөрди јолдоң јолго көчўрери аайынча чийўчекле бөлигер.

Сөстөрди бир јолдоң экинчи јолго көчўргенде, эки тўңгей ўндў букваны бөлибес. *Ороон. Ороон-дор.*

13 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Бичиирде, эки тўңгей ўндў буквалу сөстөрди көчўрер ээжи аайынча чийўчекле бөлигер.

Кају јердиң кары кайылды,
шоркурап суузы акты.
Кўреелеңип күн чыкты,
кўўнзеп балдар ойноды.

14 таскаду. Эрмектердеги эки тўңгей ўндў табышту сөстөрди ајарыгар. Бичиирде, ол сөстөрди јолдоң јолго көчўрер ээжи аайынча чийўчекле бөлигер.

1. Алтайдың тууларында казып алар јөөжө көп. 2. Балдар кўўлелер азырады. 3. Тўнде шуурган шуулады. 4. Қышкы соокко балдардың јаактары кызарды. 5. Чөрчөк угарга мен кўўнзеп турдым.

15 таскаду. Јурукты ајыктап көрөлө, ого бажалык сананып табыгар. Суректарга каруу берип, куучын тургузыгар.

Суралтар:

1. Јылдың кандый өйи болды?
2. Балдар кемле, кайдаар барып јүрдилер?
3. Экскурсиядан балдар нени экелдилер?
4. Күскиде агаштың бүри, өлөң кандый айда саргарат?

16 таскаду. Точкалардың ордына улустың аттарын тургузып, текстти бичигер.

Мениң нөкөрим . . . . Айтпас ла . . . мячик ойнодылар. Мениң карындажымның ады . . . .

Сөзликле өткүрер иш.

1-кы иш. Јуруктардың ордына керектү сөстөр тургузып, куучынды бичип алыгар. Сөстөрди сөзликтең таап, олорды ундыбас эдип үренип алыгар.

Веранын сөзлиги.

Верада сөзлик јок. Ол бойына сөзлик этти. Баштап

Вера ло

јурап алды. Оның кийининде ол

 ла јурады.

17 таскаду. Точкалардың ордына сөстөр тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

1. Анчы көп . . . адып алды. 2. Балдар көп . . . терип алдылар. 3. Қышкыда . . . өңи ак, јайгыда боро. 4. Қышкы... өткөнин билбей каларың. 5. Јайгыда... түрген ödöт. 6. Бүгүн түнде салкынду ... болды.

Керектү сөстөр: *јааш, күннің, мешке, койонның, түн, бөрү.*

2 §. Табыштар ла буквалар. Алфавит.

Табыштар **үндү** ле **туйук** болуп јат.

Үндү табыштар мындый буквалар темдектелет:

а, о, ө, у, ү, э, ы, и,
я, ё, ю, е.

Туйук табыштар мындый буквалар темдектелет:

б, в, г, д, ј, ж, з, й,
к, л, м, н, ң, п, р,
с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.

18 таскаду. Бичиир туштa үндү буквалардың алдыла чийү тартыгар.

Пионерлердиң маанызы —
бистиң омок магыбыс.
Ол маанының алдында
тоозына чыкпас балдар бис.

19 таскаду. Бичиир туштa туйук буквалардың алдыла чийү тартыгар.

Күс једип келди. Күнүң сайын јаңмыр јаап турды.

Јиир курсак јок болгон учун, көп куштар түштүк јаар уча бердилер. Јас келзе, олор биске ойто учуп келер.

Бастыра буквалар **алфавит** бүдүрет. Алфавитте кажы ла букваның јери ле ады бар. Алтай алфавитте 37 буква.

Буквалар **јаан** да, **кичинек** те болот.

Алтай алфавит.

Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Јј	Ее
а	бэ	вэ	гэ	дэ	ји	е
Ёё	Жж	Зз	Ии	Йй	Кк	Лл	Мм
ё	жэ	зэ	и	(кыска И)	ка	эл	эм
Нн	Ңң	Оо	Өө	Пп	Рр	Сс	Тт
эн	эң	о	ө	пэ	эр	эс	тэ
Уу	Үү	Фф	Хх	Цц	Чч	Шш
у	ү	эф	ха	цэ	че	ша
Щщ	Ъъ	Ыы	Ьь	Ээ	Юю	Яя
ща	кату темдек	Ы	јымжак темдек	э	ю	я

ъ, ь — табыш темдектебей јат.

Алфавитти үренип алыгар.

20 таскаду. Балдардың аттарын алфавит аайынча бичигер.

Дина. Гриша. Алёша. Урмат. Лена. Зайкул. Вася. Бабый. Коля. Манат. Оля. Солум. Нина. Рашкен. Таня. Шура. Јыргал. Юра. Яша. Федя. Эркемей. Чынчай.

21 таскаду. Сөстөрди алфавит аайынча бичип алыгар.

Буудак. Койон. Аспак. Элик. Ийне. Јурук. Темене. Сабар. Өбөгөн. Нокто. Мешке. Учурал. Үлгер. Чанак. Шоңкор. Ырыс. Уй. Көзнөк. Шулмус.

22 таскаду. Класстагы балдардың аттарын алфавит аайынча бичигер.

23 таскаду. Кычырыгар. Озо баштап үндү буквага токтогон сöстöрди бичигер. Оның кийининде туйук буквага токтогон сöстöрди бичигер.

Кычыру. Айу. Сүт. Јарма. Көчö. Кочкор. Биле. Күр. Обоо. Нöкöр. Отук. Кирее. Бачыртка. Фартук. Письмо.

24 таскаду. Туйук буквадаң башталган сöстöрди тетрадьтың сол јанына чыгара бичип, үндү буквадаң башталган сöстöрди оң јанына бичигер.

Бичик. Тетрадь. Карандаш. Одын. Айак. Јурт. Ыш. Топчы. Уул. Јака. Эне. Күрт. Öркö. Буул. Öрүм. Көс. Айыл. Көмүр. Одор. Эжик.

Баштапкы үч сöслö эрмектер тургузып, бичигер.

3 §. Э ле Е буквалар.

25 таскаду. Карарта базылган сöстöр кандый буквадаң башталганын айдып беригер.

1. **Элик элес** эдип мантай берди. 2. Балдар сууга **эжинет.** 3. Адам одын **экелди.** 4. **Эки** кижи **эрмектешти.**

Бичиирде *э* ле *е* буквалардың алдыла чийү тартыгар.

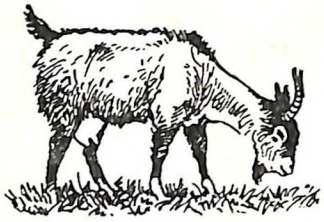
Алтай сöстöрдö *э* буква сöстиң бажында бичилер: *энгир, элгек, эм.*

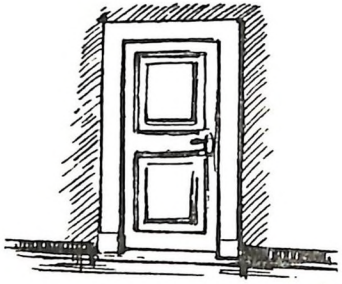
Е буква сöстиң ортозында ла учында бичилер: *кече, кел.*

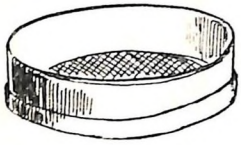
26 таскаду. Куучынды бичигер. *Э* ле *е* буквалар сöстиң кажы тужунда турганын айдыгар.

Эрке ле Эртечи иштең јангылаган. Энгир кире берген. Олор экү эрмектежип клееткен. Эзин олордың табыжын јайды. Јыраалардың ортозында турган эликтер олорды сезип ийеле, элес эдип мантай бердилер.

27 таскаду. Јуруктарды көрөлө, олордың аттарын бичип алыгар. Бичиген сөстөрлө эрмектер тургузып, айдып беригер.

4 §. Јаан буквалар.

Александр Сергеевич Пушкин — улу орус поэт. Ол кичинектең ала албатының чөрчөктөрин ле кожоңдорын угарга сүүйтен. Арина Родионовна ого тудуш ла чөрчөктөр айдып, кожоңдор кожоңдоп туратан. Ол чөрчөктөрди ле кожоңдорды Пушкин бойының үлгерлеринде бичиген.

1. Кижиниң адын, адазының адын ла өбөкөзин куучыннаң кычырып беригер.

2. Ол сөстөр кандый буквадаң башталып бичилген?

Улустың ады, адазының ады ла өбөкөзи јаан буквадаң башталып бичилет.

28 таскаду. Кычырыгар.

Школго баштапкы класска уулчак келген. Оның өбөкөзи Чытпанов, ады Анчы, адазының ады Санабай Карманович, энези Торко Манатовна.

1. Бичигер.

2. Улустың адының, адазының адының ла өбөкөзиниң алдыла чийү тартыгар.

29 таскаду. Улустың аттарын кычырыгар. Қарарта базылган аттардаң көргүзү аайынча адазының адын бүдүригер .

1. Ольга, Сáнат — **Ольга Санатовна.** 2. Сырга, **Jаңгар.** 3. Санай, **Товар.** 4. Саду, **Санабас.** 5. Тана, **Эркелей.**

30 таскаду. Бичиирде точкалардың ордына керектү сöстöр тургузыгар.

Менің öбöкöм . . . . Менің адым . . . . Сыйынымның ады . . . . Агамның ады . . . .

31 таскаду. Қычырала, бичип алыгар. Қарарта базылган сöстöр нениң учун јаан буквадаң башталганын айдыгар.

Üренчиктиң куучыны.

Мен **Маймада** јуртап јадым. Бу јурттың ичиле **Майма** суу агат. Менің üренип турган школым **Советский** оромдо туруп јат. Амыраар күнде мен нököрлöримле кожо **Горно-Алтайск** городко барып јүргем, музейде болгом.

Городтордың, деремнелердиң ле јурттардың, оромдордың, суулардың аттары **јаан буквадаң** башталып бичилет.

32 таскаду. Эрмектерди кычырала, анда кандый сöстöр јаан буквадаң бичилгенин айдып беригер.

1. Энем Москва јаар экинчи катап барды. 2. Горно-Алтайск город Майма суунық јаказында туруп јат. 3. Себиниң суузы Қадынга кирип јат. 4. Волга ла Дон суулар каналла бириктирилген. 5. Қадын Алтайдың эң ле јаан суузы болуп јат. 6. Ленинград, Волгоград, Севастополь ло Одесса — герой городтор.

33 таскаду. Қычырала, бичип алыгар. Бу сöстöр нениң учун јаан буквадаң бичилген, јартап беригер.

Городтор: *Москва, Ленинград, Волгоград, Барнаул, Горно-Алтайск, Бийск.*

Суулар: *Волга, Москва, Дон, Обь, Бий, Кадын, Майма, Урсул. Чарыш.*

Јурттар: *Майма, Шебалин, Улаган, Эликманар.*

34 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Карарта базылган сөстөрди көргүзү аайынча бичип алыгар.

1. Мен адамла кожо **Барнаул** городко јүргем. 2. **Горно-Алтайск** городто **Ленинский** оромдо тюль эдер јаан фабрика бар. 3. **Кадын**, **Чарыш** ла **Урсул** — түрген суулар. 4. Санай **Горно-Алтайск** городто јуртап јат. 5. Бистиң городто **Кирпичный** ла **Огородный** оромдор бар. 6. Кадын суунын јаказында **Айулу** деп деремне туру.

Көргүзү.

Городтор: Барнаул ..., ...
Деремнелер ле јурттар: ..., ...
Оромдор: ..., ...
Суулар: ..., ...

35 таскаду. Озо баштап городтордың адын, оның кийининде деремнелердиң, јурт јерлердиң, оноң суулардың аттарын бичигер.

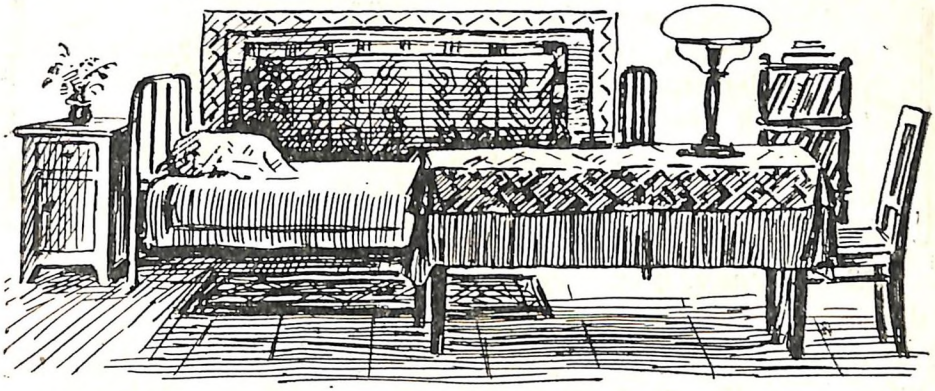
Обь суу Кадын ла Бий суулардың бириккенинең бүткен. Кадынга Чуй, Урсул, Ыжы, Чамал, Майма ла өскө дө суулар кирет. Кадынды јакалай Оймон, Катанду, Ийин, Куйус, Эликманар, Манжерок, Чопош, Майма јурттар ла Јаламан, Ыны, Үзнези ле өскө дө көп деремнелер туруп јат. Бий суунын јаказында Бийск город туруп јат. Майма сууны јакалай Горно-Алтайск город, Кызыл-Өзөк јурт, Карасуу, Бүлүлү, Урлу-Аспак деремнелер турат.

36 таскаду. Божодылган сөтөрди тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

Бис ... деп јуртта јуртап јадыс. Бистиң јаткан јерле ... деп суу агып јат. Бистиң јаныста ... деп јурт, ... деп город бар.

Сөзликле өткүрер иш.

2-чи иш. Јурукты көрөлө, анда јуралган немелерди адап беригер.

Мебель: ..., ..., ...,

1. Јурук аайынча сöстöрди бичиктиҥ учындагы сöзликтен таап алыгар.

2. Эрмекти јетире бичигер. Класста кандый мебель бар, бичигер.

5 §. Кату ла јымжак ӱндӱ табыштар.

А, о, у, ы, — кату ӱндӱ табыштар,
ö, ӱ, и, э, е — јымжак ӱндӱ табыштар.

37 таскаду. Сöстöрди јарт кычырыгар.

1. Тура, кыра, аҥчы, тобого, отургуш — **кату ӱндӱ** табыштарлу сöстöр.

2. Чöйгöн, эчки, кеме, ölöҥ, теке—**јымжак ӱндӱ** табыштарлу сöстöр.

38 таскаду. Берилген сöстöрдöҥ озо баштап кату ӱндӱ табыштарлу сöстöрди, оныҥ кийининде јымжак ӱндӱ табыштарлу сöстöрди чыгара бичигер.

Мöрöй. Јол. Чайзак. Кölöткö. Јӱрӱм. Курут. Кömӱр. Кöл. Талай. Кебис. Кулун. Кӱн. Јорук Ойын.

Бу сöстöрдöҥ ӱч сöс талдап алала, эрмектер тургузыгар.

Алтай сöстиң баштапкы ўйезинде кату ўндў табыш болзо, оның öскö ўйелеринде база кату ўндў табыштар болор: *кай-ың, ту-рун, јод-ро.*

Алтай сöстиң баштапкы ўйезинде јымжак ўндў табыш болзо, оның öскö ўйелеринде база јымжак ўндў табыштар болор: *ий-не, јў-гў-рўк, кöжö-гö.*

39 таскаду. Берилген сöстöрди кычырып, ўйелерине бöлигер.

Састар. Кастар. Сымда. Öбöгöн. Келескен. Ўредўчи. Теңериде. Карлагаштар.

1. Кажы ла сöстиң баштапкы ўйезинде кандый ўндў табыш?
2. Арткан ўйелеринде кандый ўндў табыштар бар эмтир?

40 таскаду. Куучынды кычырыгар. Карарта базылган сöстöрдиң баштапкы ўйезинде кандый ўндў табыш, оноң арыгы ўйелеринде кандый ўндў табыштар бар, ајарыгар.

Најылар.

Аңчының најызы Адўчы. Олор баштапкы класстаң ала кожо ўрендилер. **Аңчы јурукчы** болгон. Ол **јуруктар** јурап, **најызына сыйлап** беретен.

1. Куучынды бичип алыгар.

2. Кату ўндў табыштарлу сöстöрдиң алдыла чийў тартыгар.

41 таскаду. Куучынды кычырала, куучындап беригер. Јымжак ўндў табыштарлу сöстöрди куучыннаң чыгара бичип алыгар.

Колхозто.

Јайгыда адам мал кабырган. Энем колхозтың уйларын сааган. Эјем бозулар азыраган. Јестем аш кескен. Агам солок сўрген. Мен эјеме бозулар кабырарга болушкам.

Бистиң билебис бастыразы колхозтың ижинде туруўжат.

Слердиң билегер колхоздың эмезе совхоздың ижинде канайда турушканын куучындап беригер.

42 таскаду. Божодылган буквaларды тургузып, куучынды кычырыгар. Точкалардың ордына керектӱ буквaларды тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

Амырчы деремнеде јатк...н. Ваня городт...ң Амырчы нӧкӧрин... айылдап келд.... Ваняның энез... бӧс согуп јат. Амырчын...ң энези — уй саачы. Ваня Амырчыны городко айылдап кел деп кыч...рды.

Сӧзликле ӧткӱрер иш.

3-чи иш. Јуруктарды сӧстӧрлӧ солып, эрмекти бичигер.

ла

—казан-айак.

Јуруктардың ордына сӧстӧрди чын бичип алдыгар ба, сӧзликтең кӧрӱгер.

Слердиң айылыгарда кандый казан-айак барын айдып беригер.

Таап алган сӧстӧрлӧ эрмектер сананып алыгар.

43 таскаду. Јурук аайынча куучын тургузыгар. Столдо турган немелердиң аттарын бичип алыгар.

Горно-Алтайская Областная
БИБЛИОТЕКА
11089

44 таскаду. Куучынды кычырыгар, кем керегинде айдылганын куучындагар.

В. И. Ленин.

Владимир Ильич Ленин ишкүчиле јаткан албатыныҥ башчызы болгон. Ол бойыныҥ јүрүмин, күчин албатыга берген. Ленин јок то болзо, Лениниҥ кереги качан да өлбөс.

1. Кычырганын бичип алыгар.
2. Кату үндү табыштарлу сөстөрдиҥ алдыла бир чийү, јымжак үндү табыштарлу сөстөрдиҥ алдыла эки чийү тартыгар.

45 таскаду. Кату үндү табыштарлу үч сөс, јымжак үндү табыштарлу үч сөс сананып табыгар. Таап алган сөстөрдиҥ болужыла көргүзү аайынча эрмектер тургузып, бичигер.

Көргүзү. *Кузук. Адам көп кузук экелди. Өлөҥ. Күскиде өлөҥ саргарды.*

6 §. Сөстиҥ согултазы.

Тана́ ла **Та́ня** экинчи класста үренип јадылар.

1. Карарта базылган сөстөрди үйелерге үлегер.
2. Сөстөрдиҥ кандый үйелери тыҥыда айдылат?
   Тана́ деп сөстиҥ экинчи үйези тыҥ айдылат.
   Та́ня деп сөстиҥ баштапкы үйези тыҥ айдылат.

Сөсти айтканда, бир үйези тыҥыда айдылат.

46 таскаду. Сөстөрди кычырарда, кажы үйези тыҥ айдылып турганын айдыгар. Бичип алала, сөстиҥ тыҥыда айдылган үйезиниҥ алдыла чийү тартыгар.

Најы. Јинји. Ойын. Јорго. Отук. Агаш. Галя. Коҥус. Петя. Зина. Өрүм. Куйрук. Люба. Груша. Яша. Юля. Фартук. Феня.

Сөстиҥ тыҥыда айдылып турган үйезин согулталу үйе деп айдар: *чымын*, *комната*.

47 таскаду. Сöстöрдиң кандый ўйезине согулта тўжўп турганын ўнле көргўзигер.

Ўренчик. Карындаш. Согоно. Звонок. Ручка. Барабан. Қызычак. Чернила. Самын. Письмо. Чернильница. Форма.

Звонок, ручка деп сöстöрлö эки эрмек сананып бичигер.

Бичигенде согулталу ўйениң ўндў буквазыныҥ ўстўне аҥылу темдек /′/ тургузар: *Байры́м, Ко́ля.*

48 таскаду. Куучынды кычырала, куучындап беригер. Бичиирде согулталу ўйениҥ ўндў буквазыныҥ ўстўне темдек тургузыгар.

Ўренчик бичиктерин ару тудар учурлу. Бичиктиҥ листин бўктебес. Бичиктиҥ ортозына неме салбас.

Слердиҥ бичигеер кандый, көрўгер.

49 таскаду. Бойыгар алты сöс сананып табыгар. Ол сöстöрдиҥ согулталарын тургузыгар. Тапкан сöстöрдöҥ төрт сöс талдап алала, эрмектер бичигер. Эрмектерди бичиирде, сöстöрдиҥ согулталарын тургузыгар.

50 таскаду. Јуруктарды көрўгер. Уулчактыҥ адын адап, ол нени эдип турганын куучындап беригер. Тургускан эрмектерди бичип алыгар.

Қижиниҥ адын кандый буквадаҥ бичиирин эске алыныгар.

7 §. Узун ӱндӱ табыштар.

Сӧстӧрди јарт кычырыгар. Эжер сӧстӧрдиҥ башказы незинде, јартап беригер.

Јоон — јон.
Јаан — јан.
Соок — сок.

Алтай тилде кезик сӧстӧрдӧ ӱндӱ табыштар айдылат.

Узада айдылар ӱндӱ табыштарды **узун ӱндӱ табыштар** деп айдар. Андый табыштарды эки тӱҥей буквала темдектеер: ***ээ*** (*ее*) (*ээж, јеерен*), ***аа*** (*јаан*), ***оо*** (*соок*), ***уу*** (*јууг*), ***ӱӱ*** (*кӱӱк*), ***ӧӧ*** (*сӧӧм*).

Узун ӱндӱ ***ээ*** сӧстиҥ бажында бичилер: *Ээлгир. Ээр. Ээчий.*

51 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Узун ӱндӱ табыштарлу сӧстӧрди айдып беригер.

Кеен Алтай.

Алтайдыҥ каскак туулары, чакпынду суулары, чаҥкыр кӧлдӧри сӱреен јараш. Тайгаларында алу аҥдар кӧп. Меес јерлерде ӱӱрлӱ койлор мааражат. Телкем јалаҥдарда уйлар, аттар отоп јӱргӱлейт. Бийик чедендерде јараш аҥдар кӧрӱнет. Кезик јерлерде тӧӧлӧр ӧскӱрип јадылар. Туулу Алтайда јердеҥ казып алар јӧӧжӧ база кӧп.

52 таскаду. Скобкалардагы сӧстӧрди шӱӱлте аайынча талдап, эрмектерди јетире бичип алыгар.

1. Колыҥды ару *(јуҥ, јууҥ)*. Колхозто *(јууҥ, јуҥ)* болды. 2. Кышкыда *(соок, сок)* болды. Темирди кызыганда *(сок, соок)*. 3. Койлор меес *(јар јаар)* маҥтады. Јуун болор деп, улуска *(јаар, јар)* этти. Озогы *(эҥ, ээҥ)* чӧлдӧрдӧ эмди агаштар ӧзӧт.

53 таскаду. Кычырыгар. Бичиирде узун үндү табыштарлу сөстөрди таап, алдыла чийү тартыгар.

Озогы туштa Туулу Алтайда, арбадаң өскө, аш салбайтан. Эмди бистиң колхозтор ло совхозтор буудай, тараан, арыш өскүрип турулар. Кезик јерлерде кукуруза, сахарный свёкла, мырчак, бобы өскүрип турулар. Тату јиилектү садтар көптөди. Маала ажын салып турган јерлер элбеди.

54 таскаду. Эжерлү сөстөрди кычырала, олордың учурын айдып беригер. Кажы ла сөскө эрмек таап бичигер.

Эки түңгей үндү буквалардың алдыла чийү тартыгар.

Сөөк — сөк. Јааш — јаш. Оок — ок.

Көргүзү. *Ийт сөөк челдеди. Јаман јикти сөк.*

55 таскаду. Јурукты көрөлө, јурук аайынча суректарга каруу берип, куучын тургузыгар.

Сурактар:

1. Јылдың кандый өйи болды?
2. Балдар кайдаар бардылар?
3. Аташ ортозында балдар нени тердилер?
4. Күннинг кубулганы неден көрүнет?
5. Балдар неден јажынып, кайда турдылар?

Сөзликле өткүрер иш.

4-чи иш. Эрмекти бичиирде, буквалары божодылган сөстөрди сөзликтең таап бичигер.

Алтайда бу ... дай, тара ... н, арба өзөт.

Узун үндү табыштарлу сөстөрлө эрмектер тургузыгар.

8 §. Элес үндү табыштар.

Кирее. Јандыра. Удура.

1. Өрө берилген сөстөрди бичигени аайынча кычырыгар.
2. Түрген кычырыгар.
3. Түрген кычырганда, кажы ла сөстө кандый үндү табыш јарт угулбай јат?

Сөстиң ичинде јарт угулбай, элес айдылып турган үндү табыштарды **элес үндү табыштар** деп айдар.

56 таскаду. Кычырыгар, кандый сөстөрдө элес үндү табыштар бар, айдыгар.

1. Ийт чеденди ажыра калыды. 2. Письмоны јаращтыра бичи, јастыралар этпе. 3. Балыктың кайзырыгы күнге суркурады. 4. Спутник јерди айландыра учты. 5. Көнөк толтыра суулу. 6. Булуттар өткүре күн уйан чалыйт.

1. Эрмектерди бичип алыгар.

2. Элес үндү сөстөрди таап, алдыла чийү тартыгар.

3. Ол сөстөрдиң согулталарын тургузыгар.

Элес үндү табыштар јарт угулзын деп, кезик сөстөрди кубултып ийер керек:
Амыра — амыр, јастыра — јастыр.

57 таскаду. Элес ӱндӱ табыштар јарт угулзын деп, сӧстӧрди кӧргӱзӱ аайынча кубултыгар.

Кӧргӱзӱ. *Кечире — кечир.*

Кечире —...	өткӱре — ...
јастыра — ...	јандыра — ...
ажыра — ...	јызыра — ...
айландыра — ...	толтыра — ...

58 таскаду. Эрмектерди бичигер. Точкалардың ордына керектӱ ӱндӱ буквалар тургузыгар.

1. Јуунда баст...ра колхозчылар болды. 2. Пионерлер јайгыда лагерьге ам...рап бардылар. 3. Балдар кушкаштар аз...рады. 4. Ӱренчиктер школды айланд...ра агаштар отургусты. 5. Бистиң областьта аң өск...рер совхозтор көптӧди.

Сӧзликле өткӱрер иш.

5-чи иш. Кӱски айлардың аттарын сӧзликтең таап, бичип алыгар. Ол сӧстӧрлӧ эрмектер тургузыгар.

Өткӧнин катап көрӧрине сурактар.

1. Кандый табыштарды узун ӱндӱлер деп айдар? Бичиирде, узун ӱндӱ табыштарды канайда темдектеер?
2. Элес ӱндӱ деп кандый табыштарды айдар?
3. Элес ӱндӱ табыштар јарт угулзын деп, нени эдер керек?

9 §. Сӧстиң тазылы ла кожултазы.

59 таскаду. Куучынды кычырыгар.

Деремнениң јанында **арал** бар. Балдар **аралга** бардылар. Олор **аралдаң** койон тудуп алдылар. Койон колдоң божонып, **аралак** јаар мантай берди.

1. Карарта базылган сӧстӧрди чыгара бичип алыгар.

2. Бу сӧстӧрдиң тӱңей бӧлӱгинин алдыла чийӱ тартыгар.

Аралга, аралдың, аралак деп сӧстӧрдиң ***арал*** деген бӧлӱги **тазыл**; ***га, даң, ак*** деген бӧлӱктери — **кожулта.**

60 таскаду. Куучынды кычырыгар, каррата базылган сöстöрдиҥ тазылын айдып беригер.

Кайыҥ.

Кайыҥныҥ бӱри јайылза, јараш көрӱнет. **Кайыҥга** учурлаган көп кожоҥдор бар. **Кайыҥды** öскӱрер керек. **Кайыҥ** — тузалу агаш. **Кайыҥнаҥ** эм де эдип јат.

Бичиирде сöстиҥ тазылыныҥ алдыла чийӱ тартыгар.

61 таскаду. Берилген сöстöргö көргӱзӱ аайынча кожулталар кожуп, кожулталарын чийӱчекле бöлип бичигер.

Көргӱзӱ. *Бичик — бичик-тер, бичик-тӱ.*

Бичик. Колхоз. Школ. Контора. Магазин. Баргаа. Чиби. Өлөҥ. Јер. Казан. Перо. Стол. Арба. Абра.

62 таскаду. Куучынды кычырыгар.

Јаҥы школ бӱтти. Оныҥ көзнöктöри јаан. Класстары јарык, јаан. **Школды** айландыра манап салган. **Школдыҥ** јанында ӱренчиктер агаштар отургустылар. **Школдоҥ** ыраак эмес огород бар. Балдар **школын** ару тудуп, чеберлеп турулар. Олор **школго** кӱӱнзеп барып, кичеенип ӱренгилейт.

1. Куучынга бажалык таап алыгар.

2. Эрмектерди бичиирде, каррата базылган сöстöрдиҥ кожулталарыныҥ алдыла чийӱ тартыгар.

63 таскаду. Төмөн берилген сöстöрди тузаланып, көргӱзӱ аайынча эрмектер тургузып бичигер.

Бичик, бичигин, бичиктер, бичиктерди, бичиктерин.

Көргӱзӱ. *Мен јаҥы бичик алдым.*

Берилген сöстöрдиҥ тазылдарыныҥ алдыла чийӱ тартыгар.

64 таскаду. Куучынды кычырала, куучындап беригер.

Ороонысты Советский **Черӱ** корып јат. Бистиҥ **черӱбистеҥ** кӱчтӱ черӱ јок. Мениҥ акам былтыр **черӱге** барды. 23 февраль — Советский **Черӱниҥ** байрамы.

1. Карарта базылган сөстөрди чыгара бичигер.
2. Ол сөстөрдиң тазылының алдыла чийў тартыгар.

3. Советский Черў керегинде кандый ўлгер билеригер, айдып беригер.

65 таскаду. Бу сөстөрдиң кожулталарын бичибей, јўк ле тазылдарын бичигер.

Қойчы. Малчы. Тусту. Засту. Балыкчы. Бичикчи. Јорукчы. Ўредўчи. Садучы. Арбалу. Қойлу. Сарјулу. Кулурлу. Суулар. Колонгдор. Қырлар.

10 §. Тўңгей тазылду сөстөр.

66 таскаду. Јуруктарды ајыктап көрөлө, алдындагы сөстөрди кычырыгар.

Аң.

Аңчы.

Аңдайт.

Ол сөстөрдиң кубулбай турган ўлўзин таап беригер.

‖ *Аң, аңчы, аңдайт* — **тўңгей тазылду** сөстөр. ‖

67 таскаду. Кычырыгар. Карарта базылган сөстөрдиң тўңгей тазылын таап, айдып беригер.

Будукту тураны јунарга јеңгил. Туранын ичин **будуктаарга,** энем сары **будук** садып алды. **Будукка** лак кошты. Адам тураны јакшы **будуктады.**

68 таскаду. *Јол, бичик, кап* деп тазылду сөстөр санаңып алала, көргўзў аайынча бичип алыгар.

Көргўзў. *Јол, јолычак, јолдош, ... , ... , ...*

69 таскаду. Кычырып, тӱнгей тазылду сӧстӧрди таап алыгар. Куучынга бажалык сананып табыгар.

Мешкелейтен ӧй једип келди. Балдар мешкелеп бардылар. Олор мешкелейтен јерге эрте јеттилер. Анда мешкелер кӧп болды. Чапан јакшы, апаган мешкечек таап алды. Чапан, Витя, Сапрок ло Ваня кӧп мешкелӱ јандылар.

Куучынды бичип алала, сӧстӧрдиҥ тӱнгей тазылдарыныҥ алдыла чийӱ тартыгар.

70 таскаду. Куучынды кычырыгар. Куучынга бажалык сананып табыгар.

Аш јуунадар иш башталды. Балдар кырага мажактап баргылады. Анда колхозчылар комбайнла аш јуунадып турган. Кырада мажактар артып турган эмтир. Балдар јергелей туруп алала, мажактарды тергиледи. Олор кырада бир де мажак артырбаска кичеенип иштедилер. Балдар мажакту таарларын колхозтыҥ складына апардылар.

Олор колхозто ӧскӧ дӧ ишти бӱдӱрип турат. Бистиҥ балдар иштеҥкей.

1. Куучында кандый тӱнгей тазылду сӧстӧр бар, айдып беригер.

2. Олорды чыгара бичип алала, сӧстӧрдиҥ тӱнгей тазылыныҥ алдыла јаҥыс чийӱ, кожулталарыныҥ алдыла эки чийӱ тартыгар.

71 таскаду. Берилген сӧстӧрди тузаланып, кыска эрмектер тургузала, бичип алыгар.

Јиилек, јиилектеп; мешке, мешкелеп; балык, балыктап.

72 таскаду. Кычырала, куучынга бажалык сананып табыгар.

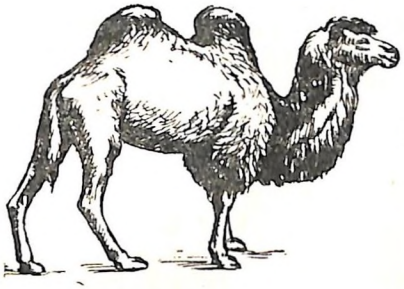
Юра эрте турды. Ол балыкту јерге барды. Онып балыктайтан јеринде балык кӧп болды. Удабай суунып јарадында кӧп чарагандар јаткылады. Юра, адазындый ок, јакшы балыкчы болгон. Ол кичинектеҥ ала адазыла кожо балыктаган. Эмди Юра балыктайтан јерлерди де, балыктаар ӧйди де јакшы билер.

Түнгей тазылду сöстöрди чыгара бичип, олордың тазылының алдыла јаңыс чийӱ, кожулталарының алдыла эки чийӱ тартыгар.

Сöзликле öткӱрер иш.

6-чы иш. Табышкакты табыгар.

Табышкак.

Бир кижи өлöң јуул браат.
Эки кижи бараан карап браат.
Бир кижи чымын ӱркӱдип браат.
Төрт кижи балкаш тудӱп браат.

Табышкакты бичип алыгар. Каруузын бичиирде, точкалардың ордына керектӱ буквaларын тургузыгар.

Табышкактың каруузы.

Т... нинг оозы, т... нинг эки өркөжи, т... нинг куйругы, т... нинг төрт саны.

11 §. Ӱнгӱр ле тунгак табыштар.

Эји ле Јаңгар эгӱ садып алды. Олор экӱ узана берди.

1. *Эгӱ* деп сöстö *г* деп туйук табыш ӱннинг болужыла ӱнгӱр айдылат.

2. *Экӱ* деп сöстö *к* деп туйук табыш ӱн јокко тунгак айдылат.

Кату *агашка* ***каду*** *коомой кирет.*

1. *Каду* деп сöстö ӱчинчи табыш канайда угулат?

2. *Кату* деп сöстö ӱчинчи табыш канайда угулат?

Туйук табыштар **ӱнгӱр** ле **тунгак** болуп јат.
Ӱнгӱр туйук табыштар ӱннинг болужыла ӱнгӱр айдылат:
б, в, г, д, ј, ж, з, й, л, м, н, ң, р.
Тӱнгак туйук табыштар ӱн јокко тунгак айдылат:
к, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.

73 таскаду. Берилген сөстөрди кычырыгар. Үнгүр туйук табыштардан башталган сөстөрди чыпара бичип алыгар.

Мал, город, Витя, тийин, газет, баарчык, кас, дыня, јакару, нөкөр, щётка, сарас, форточка, боро, комбайн, радио, Жора, декабрь, лейка, сентябрь, бүркү, февраль, ноябрь.

74 таскаду. Берилген сөстөрди кычырыгар. Тунгак туйук табыштардан башталып турган сөстөрди чыпара бичип алыгар.

Сабар, барабан, сөс, капуста, меелей, јадык, балан, картошко, конус, таман, кош, Петя, чөйгөн, көөш, тоозын, чык, јинји, томонок, кознөк.

75 таскаду. Кычырыгар. Бичиирде, үнгүр туйук табыштардын алдыла бир чийү, тунгак туйук табыштардын алдыла эки чийү тартыгар.

Болушчылар.

Энем тура черетеген. Ол тура јунарда, Сырга кознөктөр јунган. Саду эжик јунган. Кичинек Нина чечектер арчыган. Мен суу экелип тургам.

76 таскаду. Берилген сөстөрди кычырала, учурын айдып беригер.

Јыта — јыда. Кату — кадү.

Јыта деп сөстө *т* үнгүр айдылат па, тунгак айдылат па? | *Јыда* деп сөстө *д* үнгүр айдылат па, тунгак айдылат па?

Арткан сөстөрдин туйук табыштарын база түндеп көрүгер.

Үнгүр ле тунгак туйуктар эжерлү болуп јат.

Үнгүрлер	*б*	*в*	*г*	*д*	*ж*	*з*
Тунгактар	*п*	*ф*	*к*	*т*	*ш*	*с*

Бу эжерлү туйуктар.

Эжери јок то үнгүр туйуктар бар: ***ј, й, л, м, н, ң, р.***

Эжери јок тунгак та туйуктар бар: ***ц, ч, щ, х.***

77 таскаду. Бу сöстöрдиң туйук табыштарының кажызы эжерлӱ, кажызы эжери јок, айдып беригер.

Јылкы. Теңгери. Одын. Тӧжӧк. Тыква. Валя. Гряда. Карлагаш. Ӱзеңги. Кузук. Токпок. Келескен. Салам. Чой. Элик. Аң.

78 таскаду. Сöстöрди кычырыгар. Бичиирде, эжерлӱ ӱңгӱр туйуктардың алдыла бир чийӱ, эжерлӱ тунгак туйуктардың алдыла эки чийӱ тартыгар.

Торко. Флаг. Мӧш. Бычак. Сахар. Кумак. Баатыр. Балтырган. Тӧңӧш. Сырга. Солун. Нәјы. Газет. Тараан. Јуруқ. Тарелка. Деремне. Мал. Нӧкӧр.

12 §. Эжерлӱ тунгак туйуктар бойлорына эжер ӱңгӱр туйуктарга көчӧри.

79 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Кадарта базылган сöстöрдö кандый туйуктар солынды, ајарыгар.

1. Чакыда **ат** туру. Менің **адым** семис.
2. Јаңы **сапту** малта. Малтаның **сабы** сынды.

Кадарта базылган сöстöрди тӱңдештирип көрӱгер. **Ат** деп сöскö **ым** деп кожулта кожулганынаң не боло берди? **Сап** деп сöскö **ы** деп кожулта кожулганынаң не боло берди?

Сöстиң кожултазы ӱндӱ табыштаң баштализа, оның учындагы эжерлӱ тунгак туйук бойына эжер ӱңгӱр туйукка көчӧр: ***баш — бажы, сас — сазы, тӱп — тӱби.***

80 таскаду. Эжерлӱ тунгак туйукка токтогон сöстöрди көргӱзӱ аайынча кубултып, бичип алыгар.

Јӧп — јӧби.	Куш —	Курут —	Тус — ....
Кып —	Агаш —	Бут —	Сӧс — ....
Кап —	Таш —	Сӱт —	Тос — ....

81 таскаду. Куучынды кычырала, бичип алыгар. Карарта базылган сöстöрдö тунгак туйуктар бойынын эжерине нениҥ учун кöчти, айдыгар.

Огород.

Јас келди. Эркемей ле Эртечи огород касты. Энем гряда этти. Огород **ажын** отургустылар. Јаҥаш јаады. Күннин **чогы** тийди. Огородтын **ажы** јакшы өзö берди.

82 таскаду. Бичиирде керектү буквалардыскобкалардаҥ талдап, тургузыгар.

Ус кижи.

Бистиҥ кöнöктиҥ тү*(п-б)*и ойылды. Ус кижи келип, кöнöкти түптеп ийди. Сырга кöнö *(к-г)*ин база экелди. «Кöнöктиҥ тү*(п-б)*ин түптеп беригер» — деди. Ус кижи Сырганыҥ да кöнö*(к-г)*ин түптеп берди.

83 таскаду. Точкалардыҥ ордына керектү буквалар тургузып, куучынды бичигер.

Күренек.

Бисте Күренек деп уй бар. Онын сү ... и кöп, койу. Күренектиҥ сү ... инеҥ энем сарју эдет. Быштак базат. Эткен сарју ... ы, бышта ... ы јакшы курсак болот.

Күренек деп сöс нениҥ учун јаан буквадаҥ бичилет?

84 таскаду. Эрмектерди бойыгар јетире бичигер.

1. Анчы јаландa **ис** кöрди. Ол түлкүниҥ **изи.**
2. Столдо **час** јадыры. Ол эјемниҥ ... .
3. Комбайндар **аш** јуунатты. Ол колхозтыҥ ... .
4. Бисте **мылтык** бар. Ол адамныҥ ... .
5. Мен **бичик** кычырдым. Ол нöкöримниҥ ... .

85 таскаду. Эжер сöстöрдöҥ эрмектер тургузыгар.

Балык — балыгы. Ат — ады. Кас — казы. Таш — тажы. Тарак — тарагы. Агаш — агажы.

86 таскаду. Берилген сөстөрди кожулталары јогынаң бичип алыгар.

Кужы, көзнөги, эжипи, отургужым, кийизи, чечеги, туйгагы, төжи, ёдүгим, кереби, бороңоды, канады.

Сөзликле өткүрер иш.

7-чи иш. Јурукты көрөлө, эрмектерди кычырыгар. Точкалардың ордына шүүлте аайынча керектү сөстөр тургузыгар.

Агаштың будагында ... отурды.
Сүмелү ... оңы кетежип турды.
Агаштың ортозынаң ... клеетти.

1. Точкалардың ордына керектү сөстөр тургузып, эрмектерди бичигер.

2. Шүүлте аайынча бичилген сөстөрди сөзликтең таап, чын бичидеер бе, көрүгер.

13 §. Сөстиң кожулталарында үнгүр ле тунгак туйуктардың чын бичилери.

87 таскаду. Берилген сөстөрди кычырып, олордың тазылы кандый табышка токтогонын, кожултазы кандый табыштаң башталганын ајыктагар. Бичип алыгар.

Айак — айакка. Кас — кастар. Мөш — мөштөр. Тыт—

тыттар. Казан — казандар. Төө — төөлөр. Сӯу — суулар. Јалаң — јалаңдар.

Сөстиң тазылы тунгак туйук табышка токтозо, кожултазы база тунгак туйуктаң башталар: *тыт-ты, көнөк-кө.*

Сөстиң тазылы ӱнгӱр туйук табышка эмезе ӱндӱ табышка токтозо, кожултазы ӱнгӱр табыштаң башталар: *тараан-ды, најы-га.*

88 таскаду. Сөстөрди кычырыгар. Олордың тазылы кандый табышка токтогонын, кожултазы кандый табыштаң башталганын јартагар.

Оромго. Буурды. Курдың. Школго. Тийиңди. Ооруданг. Кийимге. Сымдага. Элгекти. Көзнөккө. Одыннаң.

Берилген сөстөрди бичип, кожулталарының алдыла чийӱ тартыгар.

89 таскаду. Куучынды кычырыгар. Бичиирде, карарта базылган сөстөрдиң кожулталарының алдыла чийӱ тартыгар. Кезик кожултала нениң учун тунгак табыштаң, кезиги ӱнгӱр табыштаң башталган, јартагар.

Јас.

Јас **келди. Јаскы күндер** узады. Кеткин **куштар** учуп келдилер. **Јолдың** балкажы чейиле **берди.** Балдар **јылуга сӱӱнди.**

90 таскаду. Куучынды бичиирде, точкалардың ордына керектӱ буквaларды тургузыгар.

Октябряттар.

Бистиң класс ... ың ӱренчик ... ери — октябряттар. Кажы ла баланың төжин...е кызыл чолмон бар. Ол октябряттар...ың чолмоны. Октябрят...ар јакшы ӱренет. Олор нак балдар.

91 таскаду. Эрмектерди бичиирде, керектӱ буквaларды скобканың ичинең талдап тургузыгар.

Јылдың сайын «Кушкаштар*(д-т)*ың кӱни» деп байрам өткӱрилип јат. Канат*(д-т)*у најыларыбысты ут-

кыыр(*к-г*)а көп иш(*т-д*)и ӱренчик(*д-т*)ер өткӱрер учурлу.

92 таскаду. Куучынды кычырала, айдып беригер.

Төөлөр.

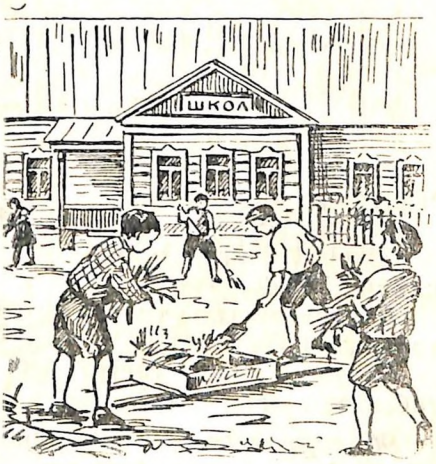
Кош-Агаш **аймактың** колхозторында төөлөр бар. Төөниң мойыны узун, **кулагы** кыска, **көзи** јаан, **буды** узун. Төөниң **өркөжи** бир эмезе эки болор. Төөнин **тӱги** узун ла јымжак. Андый **тӱктең** јылу **чулуктар,** меелейлер тӱӱп, баалу чекпен согодылар.

1. Эрмектерди бичигер. Карарта базылган сӧстӧрдиң кожултазының алдыла чийӱ тартыгар.

2. Эжерлӱ тунгак туйуктар бойының эжерине нениң учун кӧчкӧнин јартагар.

93 таскаду. Јурукты ајыктап көрӧлӧ, куучын тургузыгар.

94 таскаду. Куучынды кычырала, айдып беригер. Карарта базылган сӧстӧрди чыгара бичип алыгар. Кажы ла сӧстиң тазылы кандый табышка токтогонын ла кожултазы кандый табыштаң башталганын јартап беригер .

Алтайдың тайгазында.

Тайгада јӱзӱн-јӱӱр **агаштар** бар. Бийик карагайлар **салкынга** шуулажат. Куштар **кожоңдожот.** Чыйрак тий·

ингдер агаштаң агашка калып јүрет. Түлкү **койонды** истежип турат. **Эликтер,** сыгындар көп көрүнет. Мөштөрдө көп кузук бүдет. Кандый ла **јиилектер** база бар.

95 таскаду. Үлгерди бичиирде, кожулталу сөстөрдиң алдыла чийү тартыгар. Нениң учун кезик кожулталар үнгүр туйуктаң, кезиктери тунгак туйуктаң башталганын јартагар.

Радио кожоңы.

Бийик тууларды ажыра
бијелеп келген сен эдиң,
салкын булутты өткүре
солун куучындар экелдиң.
Кышкы күннің соогына
тоңуп билбес сен бойың,
икилимнің коо үнин
кобы-јиктерге апарзаң.
Кожоңдоп айткан сөзимди
колхозторго јетирзең.

Өткөнин катап көрөри.

Үнгүр туйук табыштарды айдып беригер. Тунгак туйук табыштарды айдып беригер.

Эжерлү туйуктарды айдып беригер.

Эжерлү тунгак туйук табыштар бойына эжер үнгүр туйукка качан көчөр?

Сөстиң тазылы тунгак туйукка токтозо, кожултазы кандый табыштаң башталар?

Сөстиң тазылы үнгүр туйукка токтозо, кожултазы кандый табыштаң башталар?

96 таскаду. Эрмектерди үч-төрт катап кычырыгар. Бичигеерди јаап салала, бичигер.

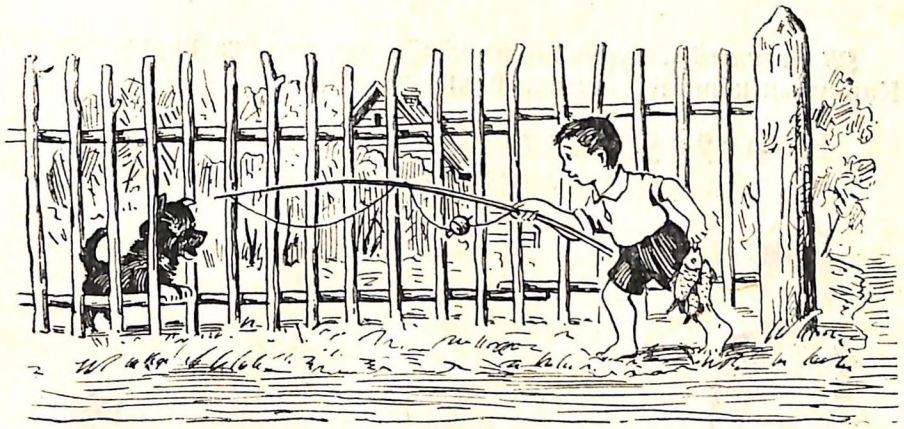
Баарчык.

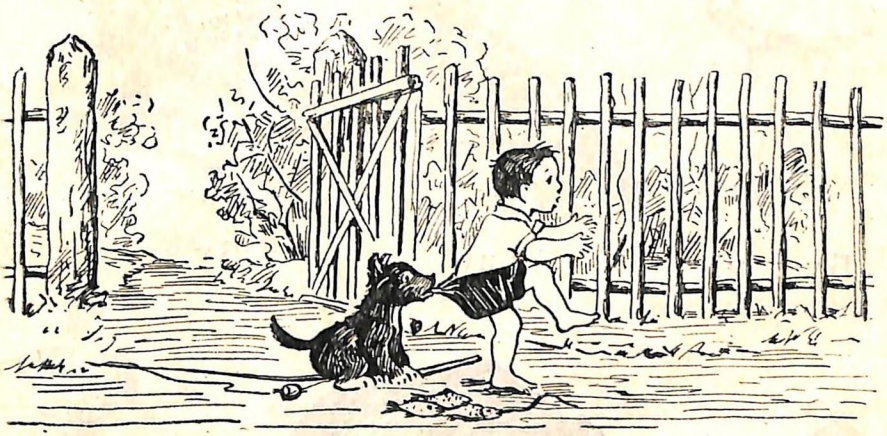
Јас келди. Кар кайылды. Јылу болгон. Уулчактар кайырчак алала, онон баарчыктың уйазын јазадылар.

Балдар баарчыктың уйазын туранын јанындагы кайынга илип салдылар.

Удабай баарчыктар учүп келдилер. Олор уйага кирип, кожоңдожо бердилер.

97 таскаду. Журуктарды ажыктап көрөлө, сурактар аайынча куучын тургузыгар.

Сурактар:

1. Уулчакка ат адагар.
2. Күчүкке чоло ат адап беригер.
3. Бу керек качан болгон?
4. Уулчак кайдаар браатқан?
5. Күчүк кайда болгон?
6. Баштак уулчак нени этти?
7. Керек неле божоды?
8. Мында кем бурулу?

14 §. Предметтерди адап турган сöстöр.

98 таскаду. Јуруктарды көрүп, суректарга каруу беригер. Каруузын көргүзүү аайынча бичип алыгар.

Көргүзү. *Бу кем? Бу кызычак, ..., ...*
Бу не? Бу күүле, ..., ...

Бу кем?

Бу не?

Бу не?

Бу не?

Бу не?

Бу кем?

Предметтерди адап турган сöстöр **кем?** эмезе **не?** деп суректарга каруу берет.

Алтай тилде јаңыс ла кижини адаган сöстöргö кем? деп сурак тургузылар.

99 таскаду. Предметтерди адап, *кем?* эмезе *не?* деп сурактарга каруу берип турган сöстöрди көргүзү аайынча бичип алыгар.

Көргүзү. *Бу кем? Бу үренчик, ..., ..., ...*
Бу не? Бу школ, ..., ..., ...

I. Үренчик, школ, перемен, пионер, шүлүзин, точка, үредүчи, күн, улус, линейка, дежурный, кисточка, шуурган, ада, таадак, эje, колхоз, кас, кыра, класс, трактор, тракторист, сула, парта, кукуруза, салкын, чернила, маска, тенгери, күс, кыш, учук, јиилек.

II. Казан, казанчы, јинји, солонгы, каруулчык, сыгын, тарбаган, кайучы, комбайнер, отургуш, күүле, түлкү, каргаа, почтальон, төң, балыкчы, көбölök, суу, тангдак, чалгы, сахар, чеген, көмүр, анчы, туйгак, бала, мöш, кузукчы.

100 таскаду. Сöстöрди кычырала, олорго кандый сурак келижип турганын айдып беригер.

Үредүчи, таада, адаручы, ада, тракторист, эне, јаанак, малчы, уй сааčы, јурукчы, эje, ишмекчи, јесте, бригадир, лётчик, карындаш, јенге, койчы, сыйын, анчы, садучы, күдүчи, врач, таай, јеен.

Улустың иштеген ижи аайынча адаган сöстöрди чыгара бичип алыгар.

101 таскаду. Кычырып, каранта базылган сöстöрдиң кандый буквалары божодылганын айдып беригер.

Капуста, **с ... раница**, айак, тараан, кармак, чечек, стакан, согоно, **буд ... к**, арыш, чöйгöн, **ча ... зын,** кызылгат, тарелка, **агр ... ном**, кажык, карагай, буудай, **колар ... кыш,** мырчак, каймак, огурчын, көöш, кирее, тожыла, бороңгот, күчүк, көнök, чöрчök.

1. Озо баштап казан-айактың, оның кийининде özүмдердиң аттарын бичип алыгар.

2. Каранта базылган сöстöрди бойыгардың сözлигеерге чыгара бичип алыгар. Ол сöстöрди чын бичидигер бе, јок по, сözликтең көрүгер.

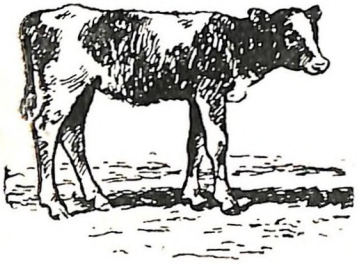
102 таскаду. Берилген сöстöрди кычырала, олорго кандый сурак келижет, айдып беригер.

Айу, ат, койон, бöрӳ, уй, ёж, чочко, теке, кöрӳк, киске, тӳлкӳ, ийт, шӳлӳзин, куча, кулун, кӳчӳк, аҥ, кой.

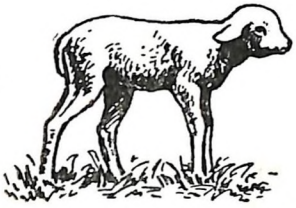
Озо баштап айылдыҥ тындуларын адаган сöстöрди, оныҥ кийининде јерлик аҥдарды адаган сöстöрди чыгара бичип алыгар.

Сöзликле öткӳрер иш.

8-чи иш. Јуруктарды сöстöрлö солып, эрмектер тургузыгар. Бӳткен эрмектерди бичип алыгар.

ла

— айылдыҥ тындулары.

ле

—јерлик аҥдар.

Ол сöстöрди чын бичидигер бе, сöзликтеҥ кöрӳгер. Олордыҥ чын бичилерин ундыбагар.

103 таскаду. Куучынды кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер.

Кӳс.

Јараш **јай** öтти **кӳреҥ кӳс** келди **тӳн** узады **тӳш** кыскарды **öлöҥ** саргарды агаштыҥ бӳри тӳшти **јааш** јаап турды соок **салкын** согор болды куштар јылу јерге учкулай берди улус малга кажагандар јазады **адам** ол иште кожо турушты.

1. Кажы ла эрмектиҥ кийининде точка тургузып, куучынды бичип алыгар.

2. Карарта базылган сöстöргö сурак тургузыгар.

Сӧзликле ӧткӱрер иш.

9-чы иш. Кычырала, сӧстӧрдӧ кандый буквалар божодылганын айдып беригер. Бичиир туштa точкалардың ордына керектӱ буквалар тургузыгар.

Энем Эркелейге порт...ель, кар...ндаш, т...традь ла п...нал садып берди. С...нтябрь ай јууктап келди. Эркелей ӱренерге барды.

Ол сӧстӧрди чын бичип алдыгар ба, сӧзликтең кӧрӱгер.

104 таскаду. Јурук аайынча куучын тургузала, куучындап беригер.

Јиилектердиң аттарын кӧргӱскен сӧстӧрди кычырала, бичип алыгар.

105 таскаду. Кеп сӧстӧрди кычырала, олордың учурын айдып беригер.

1. Бут болзо базар, кол болзо табар.
2. Кӱн барда јылу, эне барда јакшы.

Кеп сӧстӧрди бичип алала, предметтердиң аттарын кӧргӱзип турган сӧстӧрдиң алдыла чийӱ тартыгар.

106 таскаду. Точкалардың ордына керектӱ буквалар тургузып, бичип алыгар. Қарарта базылган сӧстӧргӧ суратар тургузыгар.

Колхозто.

Быjыл **арыш, тара...н** ла **бу...дай** jакшы бӱтти. **Колхозчылар** аш...ы комбайнла jуунадып jадылар. **Комбайн** аштың кез...п, со...уп, арулап турат. Ол ару аш машинаның кайырчагына урулат. Ару аштың улус машиналарла тартып jат. Колхоз быjыл кӧп **аш** jуунадып алар.

107 таскаду. Jурукты ajыктап кӧрӱгер. Суратарга каруу берип, куучын тургузыгар. Куучынга бажалык сананып алыгар.

1. Jылдың кандый ӧйи болды?
2. Балдар кайда jуулдылар?
3. Jаан балдар канайда ойноп jадылар?
4. Кичинек балдар канайып ойноп турулар?
5. Бир балала не боло берди?
6. Нӧкӧрлӧри канайтты?

Бойоор карла канайда ойнодыгар, канайда jыңыладыгар, куучындап беригер.

108 таскаду. Точкалардың ордына керектӱ буквалар тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

1. Тӱнде тың **кӱк...рг** болды. 2. Быjыл **jи...лек** кӧп бӱтти. 3. Нюра **ча...зын** ла **буд...к** садып

алды. 4. Күндүлей абрала **тара...н** тартты. 5. Сапрок јаңгы **к...стюм** садып алды.

Қарарта базылган сөстөрди чын бичип алдыгар ба, јок по, сөзликтең көрүгер.

109 таскаду. Мааланың ла кыраның өзүмдерин темдектеген сөстөрди точкалардың ордына бичип алыгар.

Маала ажы: *капуста, огурчын, ..., ..., ...*
Қыра ажы: *тараан, сула, ..., ..., ...,*

15 §. Јаңыс предметти ле бир канча предметтерди адап турган сөстөр.

110 таскаду. Јуруктарды ајыктап көрөлө, олордың алдындагы сөстөрди кычырыгар.

Уулчак.

Уулчактар.

Мешке.

Мешкелер.

Сөс **јаңыс** предметти көргүзер *(уулчак, мешке)* эмезе **көп** предметтерди көргүзер *(уулчактар, мешкелер)*.

111 таскаду. Көп предметтерди көргүзип турган сөстөрди таап алала, олорды чыгара бичип алыгар.

Бийик туулар. Телкем јалангдар.
Суулар. Көлдөр. Талайлар.
Қайдаар ла көрзөң, улус иштенет.
Городтор төзөйт, керептерле јүзет.

112 таскаду. Кажы ла сöс кöп предметтерди көргүзер элип, бу сöстöрди көргүзү аайынча кубултыгар.

Көргүзү. *Агаш — агаштар.*

Агаш, бозу, јылан, абра, казан, пионер, јиилек, бичик, аспак, үренчик, нөкөр, трактор, тиш, көрүк, мөш, көл, стол, үредүчи, страница, кыра, јастык, төнгөш, сангыскан.

113 таскаду. Сöстöр јанғыс предметти көргүзер эдип, олорды көргүзү аайынча бичип алыгар.

Көргүзү. *Колхозчылар — колхозчы.*

Колхозчылар, бöрүлер, чöрчöктöр, буттар, карындаштар, кöзнöктöр, трактористтер, кöстöр, меестер, күректер, састар, отургуштар, мöштöр, айактар, огурчындар, суучактар, келескендер, јалбырактар, анчылар, томурткалар, ишмекчилер.

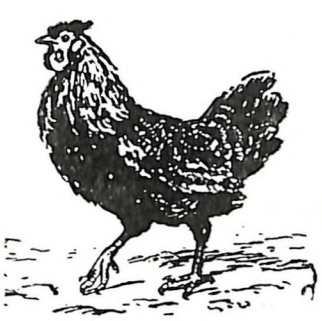
114 таскаду. Тийингдер кышка канайда белетенип турганы керегинде јурук аайынча куучындап беригер.

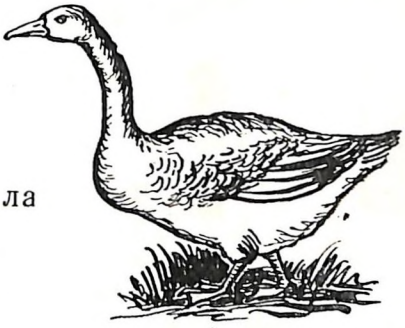
Тургускан куучынды бичип алыгар.

Сӧзликле ӧткӱрер иш.

10-чы иш. Јуруктарды сӧстӧрлӧ солып, эрмек тургузып, бичигер.

ла

—айылдың куштары.

Қастаң ла такаадаң кижиге кандый туза једет, куучындап беригер.

115 таскаду. Эрмектерди кычырала, бичип алыгар. Скобкалардагы јаңыс предметти көргӱзип турган сӧстӧрди көп предметтер көргӱзер эдип кубултыгар.

1. Балдар колхозтың садында *(агаш)* отургузып салдылар. 2. Јаланғда колхозтың *(бозу)* отоп јӱрдилер. 3. Кӱскиде *(ӱренчик)* колхозко болуштылар. 4. Бастыра ӱренчиктерде *(сӧзлик)* бар. 5. Балдар көп *(көрӱк)* туттылар. 6. *(Трактор)* кыра сӱрерге чыктылар.

116 таскаду. Куучынды кычырыгар. Көп предметтерди көргӱзип турган сӧстӧрди бичип алыгар.

Јыш.

Чичкечек јолло јорукчылар браатты. Олорго озо баштап анда-мында турган кайыңдар, тыттар, талдар учурады. Олор көп кара суучактар кечти.

Оноң агаштар там ла көптӧй берди. Јолды јакалай јоон мӧштӧр, карагайлар, чибилер, тыттар, јойгондор тургулайт. Јурттар чек учурабай барды. Јорукчылар јыш агашка јеттилер.

Јышта тындулар ла куштар көп. Кӱскиде ле кышкыда аңчылар көп тийиңдер, тӱлкӱлер, бӧрӱлер ӧлтӱрет.

117 таскаду. Журукты ајыктап көрөлө, «Болушчылар» деп јаан эмес куучын айдып беригер. Куучындаар туштa журуктагы бастыра предметтердиҥ аттарын тоолоп айдып беригер.

Сөзликле өткүрер иш.

11-чи иш. Кеп сөстөрди кычырыгар. Бичиирде точкалардыҥ ордына керектү буквалар тургузыгар.

Кеп сөстөр.

Тарал таардагы куз...кты сакып, торолоп өлди.
Јалкү кижиниҥ адыныҥ арказын са...ыскан челдеер.

Ол сөстөр канайда бичилип турганын ундыбас эдип үренип алыгар.

118 таскаду. Кычырыгар. Карарта базылган сөстөрди сурактарыла кожо чыгара бичип алала, кожулталарыныҥ алдыла чийү тартыгар.

Адуш.

1. Бисте (кем?) **Адуш** бар.
2. (Кемниҥ?) **Адуштыҥ** јажы менеҥ кичү.
3. Энем (кемге?) **Адушка** мячик садып берген.
4. (Кемди?) **Адушты** мен ойноорго кычырдым.
5. Мен (кемле?) **Адушла** ойнодым.
6. (Кемде?) **Адушта** јакшы нөкөр бар болгон.
7. (Кемнеҥ?) **Адуштаҥ** нөкөри мячик сурады.

Улустың адын адап турган сөстөр ***кем? кемниң? кемге? кемди? кемле? кемде? кемнең?*** деп суратарга каруу берет.

119 таскаду. Кычырыгар. Каратра базылган сөстөрди суратарыла кожо чыгара бичип алала, кожулталарының алдыла чийӱ тартыгар.

Кас.

1. Энем (не?) **кас** азырады.
2. (Ненинг?) **кастың** балдары көп болгон.
3. Катя (неге?) **каска** сула берди.
4. Ол (нени?) **касты** суу јаар айдады.
5. Катя суугушты (неле?) **касла** кожо суудаң айдап келди.
6. Бистиң (неде?) **каста** он беш бала бар.
7. (Неденг?) **кастаң** биске көп туза једет.

120 таскаду. Точкалардың ордына шӱӱлте аайынча керектӱ сөстөрди оң јанындагы столбиктең талдап алып, эрмектерди кычырыгар.

Малта.

Бисте (не?)...бар.	*малтаның*
(Ненинг?) ... сабы уштылып туратан.	*малта*
Адам (неге?) ... јаңы сап јазады.	*малтаны*
(Нени?) ...адам белине кыстады.	*малтага*
Агам (неле?) ... одын јарды.	*малтадаң*
(Неде?) ...эмди јаңы сап бар.	*малтала*
Адам (неденг?) ...эски сапты уштып ийди.	*малтада*

Кижиден башка предметтерди адап турган сөстөр ***не? ненинг? неге? нени? неле? неде? неденг?*** деп суратарга каруу берет.

121 таскаду. Кычырыгар. Бичиирде скобкалардың ичине суратар тургузыгар.

Школдың јанында (...) огород бар. (...) огородтың оды өзӱп калган. (...) огородты ӱренчиктер одоп салдылар.

Керектӱ суратар: *нени? ненинг? не?*

16 §. Предметтердиң эдилгелерин көргүзип турган сөстөр.

122 таскаду. Јуруктарды ајыктап көрөлө, суректар аайынча эрмектер тургузыгар.

... маңтап јат.

... јунунып јат.

...јунунып јадылар.

Ат канайып јат?
Кызычак нени эдип јат?
Кызычактар нени эдип јадылар?

1. Суректарга карууны бересе, оны көргүзү аайынча бичип алыгар.

2. Эдилгелерди көргүзип турган сөстөрдиң алдыла чийү тартыгар.

Көргүзү. *Ат маңтап јат.*

Маңтап јат, јунунып јат, јунунып јадылар **—предметтердиң эдилгезин** көргүзип турган сөстөр.

Предметтердиң эдилгелерин көргүзип турган сөстөр предмет **нени эдип јат? предмет канайып јат?** деп суректарга каруу берер: *јунунып јат, иштеп туру, ойноп јат, маңтап јат, өзүп јат.*

123 таскаду. Бичиир тушта предметтердиң эдилгелерин көргүзип турган сөстөрдиң алдыла чийў тартыгар.

Бөрў.

Күс келди. Тўн узады. Тўш кыскарды. Кар јаады. Бөрў јем бедреп басты. Ол кажаганда койды сести. Каруулчык ийдин тукурды. Ийт бөрўни сўрўп салды.

124 таскаду. Куучынды кычырыгар. Предметтердиң эдилгелерин көргүзип турган сөстөрди таап алала, чыгара бичип алыгар.

Октябряттардың јўрўми.

Бистиң класстың октябряттары јакшы ўренип јат. Олор звёздочкаларга бөлинип јат. Вожатыйлар биске бичиктер кычырып јадылар. Олор бисти кожоңдоорго ўредип турат. Бис вожатыйла кожо киного јўрўп турадыс. Октябряттар ўредўде бой-бойлорына болужып турат. Олор классты ару тударга кичеенет. Октябрят балдар ада-энезине айыл ижинде болужып турулар.

125 таскаду. Точкалардың ордына керектў сөстөрди тургузып, эрмектерди кычырыгар.

1. ... колхозто **иштеп јат**. 2. Кызылгаттың козыр ... **кызарат**. 3. Јўзўн-јўўр ... **учуп јўрет**. 4. ... койлорды **кабырып јат**. 5. ... отургуш јазады. 6. ... колхозко **болужып јадылар**. 7. Јаан ... **јаайт**. 8. ... ашты **кезерге баргылады**. 9. ... көп агаштар **отургустылар.**

Керектў сөстөр: *кушкаштар, ўренчиктер, койчы, уулчак, јаңмыр, адам, колхозчылар, јшилектери, балдар.*

Каррта базылган сөстөргө сурак тургузыгар. Эрмектерди бичип алыгар.

126 таскаду. Эдилгелери аайынча точкалардың ордына предметтердиң аттарын тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

... јаап јат, кайылып јат.
... кийинип јат, иштеп јат.

... маарап јат, отоп јат.
...јелет, мањтайт.
... ўрет, кыњзыйт.

Керектў сөстөр: *ат, ийт, кой, кижи, кар.*

127 таскаду. Точкалардыњ ордына керектў сөстөр тургузып, эрмектерди кычырыгар. Не канайда ўнденип турганын айдып беригер.

1. Қажаганда уйлар .... 2. Саста бакалар .... 3. Аркада тўлкў .... 4. Агаштыњ ортозында ач бөрў .... 5. Бийик агашта кўўк .... 6. Чечектердињ ўстўнде адарулар .... 7. Ак мыкынду сањыскан .... 8. Чеденде јаш кураандар .... .

Керектў сөстөр: *шайрайт, мааражат, кўўлежет, эдет, мөөрөжөт, бапылдажат, улыйт, ўрет.*

128 таскаду. Точкалардыњ ордына керектў сөстөр тургузып, бичип алыгар.

Силос.

Колхозчылар оро .... Каскан орого силос .... Балдар колхозчыларга .... Салган силозы јакшы болды. Ол малга ток азырал болор.

Керектў сөстөр: *болуштылар, салдылар, кастылар.*

Сөзликле өткўрер иш.

12-чи иш. Эрмектерди бичигер, точкалардыњ ордына керектў буквалар тургузыгар.

1. Колхозчылар малга аз...рал белетеп алды. 2. Бистињ деремне суунын јарадында тур...т. 3. Қайыњ **од...н** сўреен јакшы. 4. **Айру...ш** ла **тырму...ш** — өлөњ јуурына керектў немелер.

Қарарта базылган сөстөрди чын бичидигер бе, сөзликтеи көрўгер, олордыњ чын бичилерин ундыбагар.

129 таскаду. Кычырыгар. Предметтердиҥ эдилгелерин көргүзип турган сөстөргө сурак тургузыгар. Куучынга бажалык сананып табыгар.

Колхозчылар өлөҥ ижине көп айрууштар ла тырмууштар белетеп алды. Олор малга азырал белетеди. Үренчиктер колхоздыҥ өлөҥин јуушкандар. Колхозчылар өлөҥ ижин эрте божотты.

Күс једип келерде, колхозчылар аш јуунаттылар. Балдар колхоздыҥ картошкозын казыштылар. Олор маала ажын јуунаттылар.

Куучынды бичийле, предметтердиҥ эдилгелерин көргүзип турган сөстөрдиҥ алдыла чийү тартыгар.

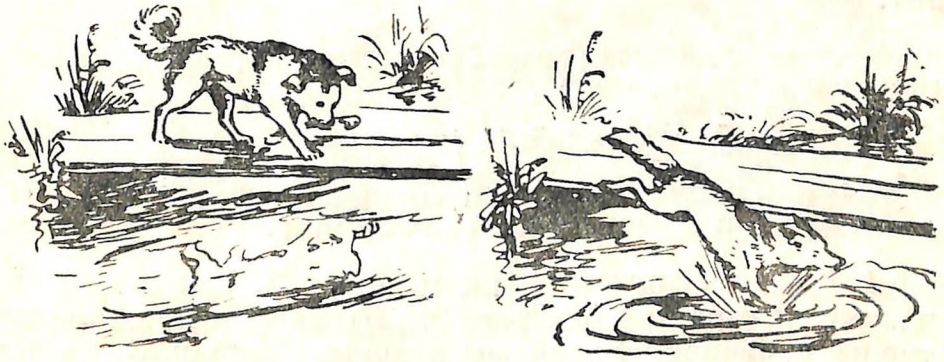
130 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Точкалардыҥ ордына јетпей турган сөстөрди оҥ јанындагы столбиктеҥ алып, эрмектер тургузыгар. Эрмектерди көргүзү аайынча бичип алыгар.

Көргүзү. *Вася мячикле ойноп јат.*

Вася мячикле	*улыйт*
Үредүчи бистиҥ Ваняны	*ойноп јат*
Кырда бөрү	*үредип јат*
Ыраак теҥериде күкүрт	*шайрайт*
Өлөҥниҥ ортозында јылан	*күркүрейт*
Јаан төҥөштө саҥыскан	*јылып јүрү*

131 таскаду. Јуруктарды ајарып көрүгер. Јуруктардыҥ алдында берилген сөстөрди тузаланып, куучын тургузыгар.

Ачап ийт.

Эт таап алды. Этти тиштенип апарды. Кемирү учурады. Кечер керек болды. Көлөткөзин көрүп ийди. Ийт эт

апаратты. Ачаптанды. Суу јаар калыды. Ийт эт јок, куру артып калды.

132 таскаду. Предметтердиң эдилгелерин көргүскен сөстөр кожуп, эрмектерди кычырыгар.

1. Қыстар кожоң . . . . 2. Јалаңда балдардың табыжы . . . . 3. Қолхозчылар малга азырал . . . . 4. Пионер јакшынак огурчын . . . . 5. Қолхозчылар јаңы кажаган . . . . 6. Қолхозчы кайың одын . . . . 7. Аңчы үч айу ла беш шүлүзин . . . . 8. Санаттың уулчагы јакшы . . . .

Керектү сөстөр: өлтүрди, тартып экелди, үренди, кожоңдоды, угулды, өскүрип алды, белетеди, эткиледи.

Эрмектерди бичип алала, предметтердиң эдилгезин көргүзип турган сөстөрдиң алдыла чийү тартыгар.

133 таскаду. Куучынды угуза кычырала, каранта базылган сөстөргө суралтар тургузыгар.

Яблоня.

Бистиң садта јаан **яблоня өзүп јат.** Оның **тазылдары** јерге терең **кирип калган. Яблоня** бажы јаар айрыланып **өзүп барган.** Јажыл **јалбырактар** эзинге **кыймыктанып турды.** Кышкыда **яблоня** бүри јок **турат.** Јаскы күндер келзе, бистиң **яблоня тындана берет.**

Берилген куучыннаң каранта базылган сөстөрди көргүзү аайынча чыгара бичип алыгар.

Көргүзү. *Яблоня өзүп јат.*

134 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Бичиирде, точкалардың ордына керектү буквалар тургузыгар.

1. Қай...ң **агаштың** бүри элбирейт. 2. Санаш көп көр...ктер ле **сарастар** өлтүрди. 3. **Тыттың** төзинде куран турды. 4. Јаанак бу...дайдың кулурын элгеди. 5. Аңчылар көп шүл...зин ле төрт бөрү өлтүрди. 6. Қадынның јаказында көп дере...не турул јат.

Карарта базылган сöстöргö сурак тургузала, сöстиң тазылын таап айдыгар.

135 таскаду. Берилген сöстöрдиң болужыла көргўзў аайынча эрмектер тургузып, бичип алыгар.

Көргўзў. *Кушкаштар кожоңдожып јадылар.*

1. Кушкаштар. Бöрў. Қыру. Қар. Өлöң. Чалын. Күн. Қолхозчылар. Қызычак. Балдар. Қойчы.

2. Суркурайт. Иштендилер. Қайылды. Қожоңдожып јадылар. Јалмайт. Қармактады. Қабырып јат. Ойногылайт. Түшти. Улыды. Јажарат.

Предметтердиң эдилгезин көргўзип турган сöстöрдиң алдыла чийў тартыгар.

136 таскаду. Предметтердиң эдилгезин көргўзип турган сöстöргö предметтердиң аттарын талдап алала, эрмектер тургузыгар.

Јайканды. Ашты. Маңтап јат. Бичип отуры. Болужып турулар. Ойноды. Учуп јўрет. Јалт этти. Түшти. Өзöт. Асты.

Тургузылган эрмектерди бичип алыгар.

137 таскаду. Јурукты ајыктап көрölö, балдар кўскиде нени иштегенин куучындап беригер. Қажы ла балага ат адагар.

Куучынга керектў сöстöр: *картошко, морковь, свёкла, чалкан, капуста.*

Јуунаткан, јулган, кескен, арчыган, каскан, тажыган, кургаткан, чого салган, јайа салган, кеспеген.

17 §. Предметтердиң темдектерин көргүзип турган сөстөр.

138 таскаду. Јуруктарды көрүп, олордың алдындагы суректарга каруу беригер. Көргүзү аайынча бичип алыгар.

Көргүзү. *Тон кандый? Тон кара.*

Тон кандый?

Пөтүк кандый?

Мөт кандый?

Чалкан кандый?

Кажы ла предметте бойының **анғылу темдектери** бар: өңи, амтаны, кебери, бүдүми ле оноң до өскө темдектери.

Предметтердиң темдектерин көргүзип турган сөстөр ***кандый?*** деп суракка каруу берет.

Чиби кандый? — ***јажыл, бийик, коо, ...***

139 таскаду. Куучынды кычырала, предметтердиң темдектерин көргүскен сөстөрди таап алыгар. Олор кандый сөстөрди јартап турганын айдып беригер.

Кыш.

Соок кыш једип келди. Ак көбү кар јерди бүркеп ийди. Арканың агаштары агас тондорын кийип те алза, соокко тоңуп, кыймык јок тургулайт. Түрген суулар да сооктоң коркыйла, чаңкыр тоштың алдына јажына бердилер. Агаш аразында апагаш койонок ачу-корон соокко чыдашпай, алакандарыла чабынып, јоон тыттың төзинде секирет.

Јаңыс ла кичинек балдар сооктоң коркыбай, бийик кажаттаң катқы-кожоңло јыңылайт.

140 таскаду. Қарарта базылган сөстөргө сурак тургузала, ўлгерди бичип алыгар.

Сары-кўрең торколо
ар-бўткен кийинди,
јараш кўски **кийимле**
кыска өйгө чўмденди.

А. Саруева.

Ўлгерди ундыбас эдип ўренип алыгар.

141 таскаду. Предметтердиң аттарын кычырала, олордың кажызына ла аңылу темдектер талдап, точкалардың ордына бичип алыгар.

Көргўзў. *Мөт тату.*

Предметтер амтанула кандый болор?

Мөт (кандый?) ... . Тус (кандый?) ... . Яблоко (кандый?) .... Чеген (кандый?) .... Согоно (кандый?) ... . Јиилек (кандый?) ... .

Керектў сөстөр: *кычкыл, тату, ачу.*

Предметтер өңиле кандый болор?

Мааны (кандый?) .... Сўт (кандый?) ..... Мырчак (кандый?) .... Көмўр (кандый?) .... .

Керектў сөстөр: *кара, јажыл, кызыл, ак.*

142 таскаду. Қарарта базылган сöстöргö сурак тургузыгар. Ол сöстöр нени јартап јат? Бичиир туштa ол сöстöрдиҥ алдыла чийӱ тартыгар.

Сентябрь ай тӱрды. Бир канча **соок** кӱндер болды. Қыру тӱшти. Агаштардыҥ **сары** бӱри тӱжӱп калды. Агын сӱулар јаакталып тоҥуп турды. Соок салкын сокты. **Оок** јааш јаап турды. **Кеткин** куштар **јылу** јерге учкулай берди.

143 таскаду. Аҥылу темдектерле предметтерди танып, олордыҥ аттарын оҥ јанындагы столбиктеҥ таап, точкалардыҥ ордына бичигер.

Кандый?	***Не? Кем?***
Иштеҥкей	салкын
Ару	мöш
Укту	бöрӱ
Қойу	каймак
Барбак	кижи
Соок	кей
Ачап	мал

144 таскаду. Ӱлгердеҥ предметтердиҥ аттарын ла олордыҥ темдектерин көргӱзип турган сöстöрди чыгара бичип алыгар.

Кӱс.

Јараш, јарык јай öтти,
јажыл öлöҥ кургады.
Кӱреҥ јӱстӱ кӱс келди,
кӱнӱҥ сайын јааш јаады.

Агаштыҥ јараш бӱри
ак јалангa тöгӱлди.
Қобы, өзöк јерлерге
куу туман јайылды.

Ӱлгерди ундыбас эдип ӱренип алыгар.

145 таскаду. Кеп сөстөрди кычырала, олордың учурын айдып беригер. Предметтердиң аңылу темдектерин көргүзип турган сөстөргө сурак тургузыгар.

Кеп сөстөр.

1. Иштеңкей кижи качан да тегин отурбас.
2. Иштеңкейдиң курсагы тойу, иштенбестиң ичи куру.
3. Өмөлүү иш өчпөс учурлу.

146 таскаду. Табышкактарды кычырала, таап айдыгар.

Табышкактар.

1. **Чүмдү** куйрукту, **кызыл** јалааду, түнде кожоңдойт, өй јарлайт.
2. **Кызыл** элик јаткан јерден өлөң өспөс.
3. Арказы **ала-чоокыр,** ортозы **өлө-чоокыр**.
4. **Көк** буканың мүүзи теңериге тийет.
5. **Узун** мойынду, **кызыл** тумчукту, будыңнаң тиштезе, кайра көрбөй јүгүреринг.

(Кас, шүлүзин, от, пөтүк, ыш).

Қарарта базылган сөстөргө сурак тургузыгар.

147 таскаду. Точкалардың ордына керектү сөстөр тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

1. ...јаңмыр ўзўк јок јаап турат. 2. Балдар... суунын јарадына келдилер. 3. ...мааны элбирейт. 4. Куштар... јерге учуп бардылар. 5. Қырдың бажында... туман јайылды. 6. Бу јыл кузук... бўтти.

Керектү сөстөр: *кызыл, јылу, койу, козыр, јаан, күски.*

148 таскаду. Предметтердиң темдектерин көргүскен сөстөрди тузаланып, эрмектер тургузала, бичип алыгар.

Қойу, айас, узун, чичке, карангуй, јалтанбас, јажыл.

149 таскаду. Предметтерди көргүзип турган сөстөргө келишкедий темдектер таап алала, эрмектер бичигер.

Костюм, бөрүк, ботинка, меелёй, чамча, бичик.

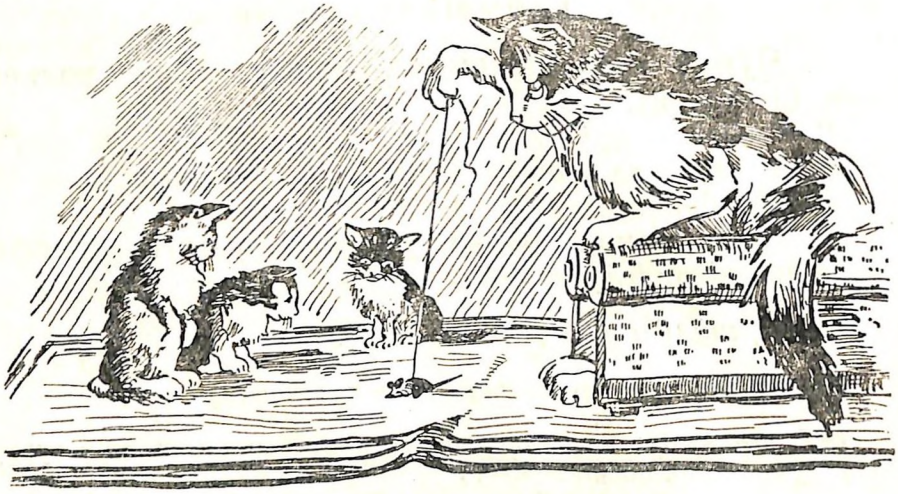
150 таскаду. Табышкактарды кычырып табыгар.

1. Јерди ак кебис бүркеди.
2. Суйук та болзо, суу эмес, ак та болзо, кар эмес.
3. Чек-чек базытту, чекпен сары ödүктү.

(Түлкү, сүт, кар.)

Табышкактарды бичип, предметтердиң темдектерин көргүскен сöстöрдиң алдыла чийү тартыгар.

151 таскаду. Јурук аайынча куучынды оноң ары айдыгар. Куучынга бажалык сананып табыгар.

Бисте Борош деп киске бар. Борошто үч бала бар болгон. Кискечектердиң түги јымжак, сагалдары..., тырмактары.... Бис кискениң балдарына сүт ле эт берип јадыбыс.

Борош....

152 таскаду. Үлгерди кычырыгар. Кандый? деп суракка каруу берип турган сöстöрди таап алыгар.

Јараш јасты ээчиде
изү јай ödö берер,
боро туманы јайылып,
соок күс једип келер.

Үлгерди ундыбас эдип üренип алала, бичиктең көрбöй бичигер. Бичип алганыгарды бичиктең көрүп, шиңдегер.

153 таскаду. Куучынды кычырыгар. Қарарта базылган сöстöргö сурак тургузыгар.

Кукуруза.

Кукурузаны озодо јаңыс ла **јылу** јерлерде öскүретен. Эмди оны бистиң де јерде öскүрип турулар. Оның сабы **бийик,** јалбырагы **узун, јалбак, калың.** Кукуруза — **бийик** түжүм беретен аш. Оның **јажыл** бүринең ле сабынаң **јакшы** силос болуп јат. Силос — малдың **ток** азыралы. Кукурузаның **бышкан** тобоголоры **сары** өңдү. Оноң јүзүн-јүүр аш-курсак белетеп јадылар. Кукуруза — **тузалу** өзүм.

Куучынды бичип алала, предметтердиң аңылу темдектерин көргүскен сöстöрдиң алдыла чийү тартыгар.

Сöзликле иш.

13-чи иш. Табышкактарды кычырала, таап айдыгар. Табар сöстöрдö кандый буквалар божодылганын айдып беригер.

Табышкактар.

1. Öңги ак, амтаны тату, ол не андый?
2. Көк кебиске алтын чачылып калды.
3. Бөкөн кайынга кар јукпас.

Табар сöстöр.

Ј... лдыстар. Сах... р. Уйдың мү... зи.

1. Табышкактарды бичип алала, олордың алдына тапкан сöстöрди бичигер.

2. Тапкан сöстöрлö эки эрмек сананып алала, бичип алыгар.

154 таскаду. Ўлгерди кычырала, карарта базылган сöстöргö сурак тургузыгар.

Јаш ölöңги **чыккажын,**
кöрöргö **јараш** Алтайым.
Јашкан кары јаагажын,
базарга **јакшы** Алтайым.

Ўлгерди ундыбас эдип ўренип алала, бичиктең көрбöй бичигер. Бичип алганыгарды бичиктең тўңдеп көрўгер.

155 таскаду. Берилген сöстöрдöң көргўзў аайынча эрмектер тургузып, куучын бичип алыгар. Куучынга бажалык сананып табыгар.

Көргўзў. *Јаркынду күн чалып ийди.*

1. Јаркынду, чалып ийди, күн.
2. Ак, кайылды, кар.
3. Акты, тўрген, шоркурап, суучактар.
4. Јайылды, чечектер, јараш.
5. Једип келди, эдил, күўк.

1. Кажы ла эрмек кандый буквадаң башталат, айдып беригер.

2. Предметтердиң аңылу темдектерин көргўскен сöстöрдиң алдыла чийў тартыгар.

18 §. Эрмек. (Öткönин катап көрöри.)

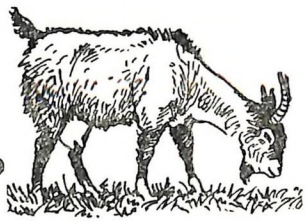
156 таскаду. Јуруктарды ајыктап көрölö, анда не јуралганын айдып беригер. Јуруктардың алдындагы эрмектерди кычырыгар.

Балдар эжинип јат.

Койон мантап браат.

Эчки отоп јўрў.

1. Мында канча эрмек? Эрмектерде кем керегинде, не керегинде айдылат?

2. Эрмектерди бичип алыгар.

Бойыгар эки-ўч эрмектеҥ сананып алала, айдыгар.

157 таскаду. Қычырыгар. Мында канча эрмек? Кажы ла эрмекте не керегинде айдылат?

Кўс келди ölöҥ саргарды агаштардыҥ бўрлери тўшти куштар јылу јерге уча берди ўзўк јок јааш јаады јалаҥда ээн болды.

Қуучынга бажалык сананып алала, куучынды бичигер. Кажы ла эрмектиҥ кийининде точка тургузыгар.

Сöзликле öткўрер иш.

14-чи иш. Јуруктарда кандый куштар јуралганын айдып беригер. Олордыҥ аттарын бичип алыгар. Бу сöстöрди чын бичидигер бе, сöзликтеҥ көрўгер. Бичип алган сöстöрлö эрмектер тургузыгар.

158 таскаду. Куучынды кычырала, куучындап беригер. Ого бажалык сананып табыгар.

Күскиде Таня јааназына огурчын јуунадарга болушкан. Олор ончо огурчындарды јууп алгандар. Грядаларда јаңыс ла сары јалбыракту саптары артты. Јааназы огурчындарды јунала, јаан кадкага тузап салды.

1. Бу куучында канча эрмек, айдып беригер.

2. Кажы ла эрмекте не керегинде айдылат?

159 таскаду. Куучында канча эрмек, айдып беригер. Кажы ла эрмекте не керегинде айдылат? Куучынга бажалык сананып табала, куучынды бичип алыгар.

Соок кыш ӧтти јас башталды јаскы күн чалыды кар кайылып јат кара таандар ла баарчыктар учуп келгиледи јаскы чечектер көрүне берди колхозчылар јаскы кыра ижине белетенип јадылар.

Узун үндү табышту сӧстӧрдиң алдыла чийү тартыгар.

160 таскаду. Јуруктарды ајыктап көрүгер. Јуруктарда кем керегинде, не керегинде айдылат?

Балдардың јаскыдагы ижи керегинде јуруктар аайынча куучындап беригер.

161 таскаду. Берилген сöстöрдöң көргүзү аайынча эрмектер тургузып, куучынды бичип алыгар.

Көргүзү. *Чиби ле карагай—ийне бүрлү агаштар.*

1) чиби, агаштар, ле, карагай, ийне бүрлү; 2) өзöт, чиби, јерде, чыкту; 3) сүүп јат, карагай, јарыкты; 4) болгон, јаңы, ёлказы, јылда, балдардың; 5) јаңы јылга, экелдилер, чиби, коо, јажыл.

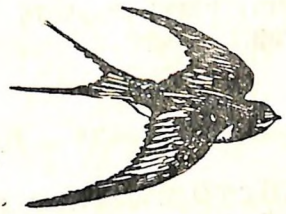
19 §. Эрмектеги сöстöрдиң колбузы.

162 таскаду. Јуруктарды көрöлö, олордың алдындагы эрмектерди ле суракгарды кычырыгар. Суракгарга каруу беригер.

Балыкчы кармактап јат.

1. Кем кармактап јат?
2. Балыкчы нени эдип јат?

Карлагаш учуп јат.

1. Не учуп јат?
2. Карлагаш канайып јат?

Эрмектеги сöстöр суракгарга каруу берет.

163 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Карарта базылган сöстöр кандый суракгарга каруу берип турганын айдыгар.

1. **Үренчик** кычырып јат. 2. **Күзүңги** шыңгырап јат. 3. **Балдар** ойноп јадылар. 4. **Күн** чалып јат. 5. **Саңгыскан** шайрайт. 6. **Кайың** шуулайт. 7. **Үредүчи** үредет. 8. **Кас** јүзүп јүрет. 9. **Күргүктер** күлүрежет.

164 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Карарта базылган сöстöргö нени эдип јат? эмезе канайып јат? нени эдип јадылар? эмезе канайып јадылар? деп суракгар тургузыгар.

Көргүзү. *Öбögöн (нени эдип јат?) кармактап јат.*

1. Öбögöн **кармактап јат.** 2. Балдар **јурап јадылар.** 3. Такаа **каактап јат.** 4. Уулчак **үренип јат.**

5. Суучактар **шоркырайт.** 6. Ишмекчилер **узанып јат.** 7. Машиналар **кўркўрежет.** 8. Јаҥмыр **јаап јат.**

Эрмектерди көргўзў аайынча бичип алыгар.

165 таскаду. Берилген сөстөрдиҥ болужыла куучын тургузыгар.

Јас.

Сөстөр: јас, суучактар, кучыйактар, јалаҥдар ла бўктер, бўрчўктер, морковь, огурчын, капуста, картошко, балдар, колхозчылар.

166 таскаду. Эдилгелерди көргўзип турган сөстөргө предметтердиҥ керектў аттарын талдап алала, куучын тургузыгар.

Јаҥмыр.

Сөстөр: јалт этти, кўркўрейт, урулат, јайканыжат, ётти, кожоҥдогылайт.

167 таскаду. Эрмектерди кычырала, көргўзў аайынча ылгагар.

1. Қойчы кой кабырып јат. 2. Изў јай келди. 3. Қыйгас кас келип јат. 4. Сўмелў тўлкў ойноды. 5. Јылу кўндер турды.

Ылгаарыныҥ көргўзўзи.

Қойчы кой кабырып јат.

1. Бу эрмекте койчы керегинде айдылат.
2. Кем кабырып јат? — Қойчы.
3. Қойчы нени эдип јат? — Кабырып јат.
4. Нени кабырып јат? — Кой.

Изў јай келди.

1. Бу эрмекте јай керегинде айдылат.
2. Не келди? — Јай.
3. Јай канайтты? — Келди.
4. Кандый јай? — Изў.

Бу ок көргүзү аайынча үчинчи, төртинчи ле бежинчи эрмектерди ылгагар.

Эрмектеги сөстөр шүүлте аайынча колбулу. Эрмектеги сөстөрдиң колболышканын сурактардың болужыла билип алар.

168 таскаду. Сурактардың ордына керектү сөстөр тургузып, эрмектерди кычырыгар.

1. Стенеде (кандый?) **портрет** илип койгон. 2. Энем јастыгына (кандый?) **кып** көктөди. 3. Бистиң колхоз (кандый?) **јер** сүрген 4. Үренчиктер колхозко (кандый?) болуш јетирди. 5. Орында (кандый?) өбөгөн јатты. 6. Вера (кандый?) карандаш садып алды.

Скобкалардың ордына керектү сөстөр тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

Көргүзү. *Стенеде јаан портрет илип койгон.*

169 таскаду. Эрмектерди бичиирде, карарта базылган сөстөргө керектү сурак тургузыгар.

1. Јалангда (...) **јажыл** өлөң өзүп чыкты .2. Теңериде (...) **тың** күкүрт күркүреди. 3. Агашта (...) **кара** каргаа каркылдап отуры. 4. Бүгүн (...) **јаан** јаңмыр јаап турды. 5. Кескен одын (...) **кургак** болды. 6. Кышкыда (...) **соок** салкын сокты. 7. Атпай (...) **кичинек** күчүгеш таап алды. 8. Колхозто көп (...) **укту** койлор бар. 9. Маалада (...) **јажыл** мырчак өзөт.

Көргүзү. *Јалангда (кандый?) јажыл өлөң өзүп чыкты.*

170 таскаду. Берилген сөстөрдөң эрмектер тургузала, куучынды бичип алыгар.

1) бүркелип келди, булуттар, кара
2) јаады, эки, јааш, күн
3) көрүне берди, көк, кенетийин, теңери
4) јажарды, өлөң, көк
5) күркүреди, јаңы, јалангда, трактор
6) сүүнчилү, кожоңдожо берди, кушкаштар

7) јажарды, јаан, сады, колхозтың
8) болушты, садтың, балдар, ижине.

Предметтердиң аңылу темдектерин көргүзип турган сөстөрдиң алдыла чийӱ тартыгар.

171 таскаду. Куучынды кычырыгар. Точкалардың ордына суратар тургузып, бичип алыгар.

Каникулда.

Јайгы каникулда (...) Эркеш өйди тегин өткӱрбеди. Ол (...) энезиле кожо койлор кабырган. Эркеш јобош (...) атка минеле, койлорды одорго айдап апаратан. (...) койлорды олор кобыда кабыратандар. (...) койлордың кӱчи семис болды. Кӱскиде (...) койлордоң колхоз көп тӱк кайчылап алды. Школдо пионерлердиң јуунында (...) Эркештиң ижин мактадылар.

172 таскаду. Бичиирде точкалардың ордына суратар аайынча керектӱ сөстөр тургузыгар.

1. Балдар (нени?) ... каламага салды. 2. Столдың ӱстӱнде (не?) ... јатты. 3. Кызычак туранын ичин (неле?) ... јалмайт. 4. Ӱренчиктер школдоң (качан?) ... келгиледи. 5. Балдар школдоң (кемле кожо?) ... чыктылар. 6. Колхозчылар (канайда?) ... иштендилер. 7. Јаанак (кайда?) ... јатты. 8. Койон (кайдаар?) ... мантай берди.

Керектӱ сөстөр: *энирде, орында, тетрадь ла карандаш, мешке, нак, ӱредӱчи, јыраа јаар, јалмуур.*

173 таскаду. Точкалардың ордына керектӱ буквалар тургузып, куучынды бичигер.

Школ...ың ма...лазы **јаан.** Јаскыда бис оны казала, гря...калар **јазадыбыс.** Гря...каларга морковь, свёкла, чалкан ӱрендеп, согоно ло мырчак **отургустыс.** Ма...ланы айас кӱндер...е тудуш ла **сугарып туратаныс.** Чачкан ӱрен удабай ӧ...ӱп чыкты. От-ӧлӧң...и өскӱрбей, ончобыс кичееп одогоныс. **Ма...ланың а...ы** сӱреен јакшы бӱт...и.

Каррата базылган сөстөргө сурак тургузыгар.

174 таскаду. Јуруктарда не јуралганын айдып беригер. Јуруктардың алдындагы суректарын кычырала, олорго каруу беригер. Каруузын бичип алыгар.

Јааиак чөрчөкти **кемге** айдат? Маша сүтти **неге** берет?

175 таскаду. Эрмектерди бичиирде, карарта базылган сөстөргө скобкалардың ичине керектү суректар тургузыгар.

1. Серёжа јиилегин (...) **энезине** экелди. 2. Рая (...) **кастарга** ла (...) **суугуштарга** азырал берди. 3. Энем (...) **Санашка** бичик ле тетрадь садып берди. 4. Уй саачылар (...) **уйларга** силос берет. 5. Сапрок (...) **јааназына** чөрчөктөр кычырды. 6. Федя (...) **текечектерге** јажыл өлөң берди.

176 таскаду. Карарта базылган сөстөрди суректарыла кожо чыгара бичип алыгар.

1. Адам (не?) **тепкиш** јазады. 2. Юля (неге?) **күчүкке** эт берди. 3. Мүркүт (нени?) **кушкашты** апарат. 4. Јааиак (кемге?) **балазына** сүт берди. 5. Энем этти (неге?) **көөшкө** салып, кайнатты. 6. Анчы (нениң?) **түлкүнинг** ичегенин тапты. 7. Адам (неде?) **фермада** иштеп јат. 8. Айу (неденг?) **ичегенинең** чыкты. 9. Койчы (нени?) **койлорды** кыр јаар айдады. 10. Бийск городтоң Барнаулга јетире темир (неле?) **јолло** беш часка једе берер. 11. (Неденг) **сүттең** көп аш-курсак белетеп јат.

177 таскаду. Бичиир туштa карарта базылган сöстöргö скобкалардагы точкалардың ордына керектў суpактар тургузыгар: кем? не? нени? неге? кайдаар? кемнинг? качан? канча?

1. Суббот кўнде Валя (...) **энезининг** ордына пол јунды. 2. Воскресен кўнде балдар (...) **киного** јўргендер. 3. Понедельник кўнде (...) **Саша** дежурный. Ол (...) **школго** эрте барды. 4. (...) **энгирде** балдар тогус часта уйуктайтан. 5. Мўркўт (...) **койонды** көрўп ийди. 6. Бийикте (...) **ракеталар** учкулайт. 7.Митя ла Гриша (...) **он сегис** öркö öлтўрди.

178 таскаду. Карарта базылган сöстöр кандый суракка каруу берип турганын айдып беригер.

Кийимди ару тудары.

Су-кадык болорго, **кийимди** ару тудар керек. **Кийимде** тоозын јок болор учурлу. **Кийимди** јаантайын јунуп, эмезе јакшы кактаар керек. **Кийимге** тоозын јапшынза, оны щёткала арулап алар керек. Ару-чек јўрзенг, су-кадык болорынг.

Куучынды бичип алала, карарта базылган сöстöрдинг тазылынын алдыла јанғыс чийў, кожулталарынын алдыла эки чийў тартыгар.

179 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Скобкалардагы сöстöрди шўўлте аайынча кубултып, эрмектерди бичип алыгар. Скобкаларын бичибегер.

1. Федя *(адазы)* кожо ферма јаар барды. 2. Бистинг колхоз öскö *(колхоз)* мöрöйлöжип турды. 3. Ару *(аш)* таарларга ургулады. 4. Колхозчылар *(кой)* тўгин кайчылаган. 5. Балдар *(колхоз)* куманак јуудылар. 6. Ўренчиктер *(ўредўчи)* кожо экскурсияга бардылар. 7. Вишня *(груша)* коштой öзўп турды.

180 таскаду. Карарта базылган сöстöргö керектў сурак тургузыгар.

1. **Кызычак** чачын **таракла** тарайт. 2. **Карган öбögöн** адаручы болуп иштеди. 3. **Öбögöн** балыкты **шўўнле** тудуп алды. 4. Ару **кейле** тыныгар. 5. Ваня соок

суудаң јалтанбас. 6. Мен **эјемнең** көктөнөргө ўренип алдым. 7. **Газеттең** солын табыштар кычырып алдым. 8. Улус **мөштөң** кузук алат. 9. Чаазынды **агаштаң** эдет. 10. Серёжа **Эркелейдең** письмо алды.

181 таскаду. Бичиирде карарта базылган сөстөрдиң тазылының алдыла јаңыс чийў, кожулталарының алдыла эки чийў тартыгар.

Јайгыда.

Мекеш ле Федя, Очый ла Серёжа, **агаштың** аразында болды. Јайгыда агаштың аразында јакшы. Олор анда јиилек терди. Анда **кайыңдар, аспактар** ла **карагайлар** көп өзөт. Очый **кайыңга** чыкты. **Кайыңда** кушкаштың уйазы болды. Очый **уйага** тийбеди. Кушкаштар **улуска** тузалу.

20 §. Эрмек керегинде ўренгенин катап көрөри.

182 таскаду. Қарарта базылган сөстөргө скобкалардың ичине керектў суралтар тургузып, эрмектерди бичигер.

1. Колхозчылар (...) **малга** азырал белетеп јат. 2. (...) **Мичуриннің** јаңы сорттў вишнязы бийик тўжўм берет. 3. Буудай, арыш, тараан, сула ла кукуруза —(...) **аштың** өзўмдери. 4. Эјем (...) **Санайга** јаңы альбом сыйлап берди. 5. Тагадак (...) **колхозко** көп јаңы айрууштар ла тырмууштар јазап берди.

183 таскаду. Эрмектерди кычырарда, скобкалардагы турган сөстөрди шўўлте аайынча кубултыгар.

1. Адам *(абра)* ат јекти. 2. Колхозчылар ўренди *(машина)* экелип турды. 3. Ўч нөкөр *(агаш)* ортозыла браатты. 4. Бистиң *(тура)* јанында балдар ойнодылар. 5. Комбайн *(аш)* кезип, согуп турды. 6. Койчы *(меес)* койлор кабырат. 7. Кеткин *(куш)* учуп келди. 8. Тенериде *(јылдыс)* јылтырайт.

Эрмектерди бичип алыгар.

184 таскаду. Јурукты ајыктап көрөлө, јурук аайынча куучын тургузыгар.

Темирдиҥ сыныгын слер бойыгар канайда јууганыгар, куучындап беригер.

185 таскаду. Бичиир туштa точкалардыҥ ордына *мөш* деп сөсти тургузыгар.

Мөш.

Бистиҥ Алтай мөш агашка бай. ...—ийне бүрлү агаш. Ол јайы-кыжыла јажыл турат. ... будагы узун, бүри койу. ... кузук бүдет. ... јүзүн-јүүр немелер эдип јат. Мен ... чыгып, тобого түжүрдим. Мөш тузалу агаш. ... кеспей чеберлегер.

Кажы ла эрмек ненииҥ учун јаан буквадаҥ башталып бичилгенин айдып беригер.

186 таскаду. Бичиирде карарта базылган сөстөрдиҥ тазылыныҥ алдыла јаҥыс чийү, кожулталарыныҥ алдыла эки чийү тартыгар.

Чымындар.

Чымындар југуш ооруларды таркадып јат. **Чымындарга** корон салар керек. **Чымындарды** турага божотпос керек. **Чымындарла** күүн-кайрал јогынаҥ тартыжар керек. Ичкен-јиген курсактыҥ оодыгын артыспаза, **чымын** јуулбас.

187 таскаду. Бичиирде карарта базылган сöстöргö скобкалардагы точкалардың ордына керектӱ сурак тургузыгар: кемге? нениҥ? нени? неге? не? неденҥ? неде?

Кушкаштар.

(...) **кушкаштар**—бистиҥ најыларыс. (...) **кушкаштардың** уйаларын чачпагар. (...) **кушкаштарга** уйа јазап берер керек. (...) **кушкаштарды** чеберлегер. Олор маалада, садтарда, јалаҥдарда курт-коҥустарды јип јӱрет. (...) **кушкаштарда** јаман јок. (...) **кушкаштардаҥ** (...) **улуска** көп туза једет.

188 таскаду. Куучынды бичип алала, карарта базылган сöстöрдиҥ тазылын ла кожулталарын айдып беригер.

Öркöлöр.

Öркöлöр—кыраныҥ öштӱзи. Олордың уйалары **јерде** терең јадат. Öркöлöр **ичегенине** көп аш јууп алат. Олор улуска көп королто јетирет. Балдар öркöлöргö чакпы тургузып, олорды көп öлтӱрет. **Öркöлöрлö** тартыжар керек.

189 таскаду. Куучынды кычырыгар. Ого бажалык сананып табыгар. Бичиирде предметтердиҥ темдегин көргӱзип турган сöстöрдиҥ алдыла чийӱ тартыгар.

Бистиҥ советский ороон јердиҥ ӱстӱнде бастыра ороондордоҥ јаан. Бистиҥ ороондо јараш городтор ло јурттар, элбек јалаҥдар, јӱзӱн-јӱӱр агаштар, бийик-бийик туулар ла јаан суулар көп. Агаш-таштy тайгаларында аҥ-куштар көп. Кобы-јиктеринде семис мал јӱрет. Јалаҥдарда байлык аш бӱдет. Ороонның көп јерлеринде јаан заводтор ло фабрикалар иштейт.

Бу јер — бистиҥ **төрöл** јерибис.

190 таскаду. Берилген сöстöрди кожуп, эрмектер тургузала, бичип алыгар.

Јолло, туранҥ, кöзнöктö, аттаҥ, бозуларды, уулчакка.

Сӧзликле ӧткӱрер иш.

15-чи иш. Јуруктарда не јуралган, айдып беригер.

Јуралган предметтердиҥ аттарын точкалардыҥ ордына бичигер. Олордыҥ кажызына ла бир эрмектеҥ сананып алала, бичип алыгар.

Ӧдӱктер: ..., ..., ...

191 таскаду. Балдар бозуларды азырап, колхозко болушканын сурактар ла јурук аайынча куучындап беригер.

Балдар кайдаар келди? Кызычак нени эдип јат? Кызычак бозуны неден азырайт? Уулчак бозуны кайдаар божотпой туру? Бозу канды болды? Ак халатту кем турат? Ол нени эдип туру? Экинчи уулчак бозуны неле тарайт? Балдар кемге болужат?

21 §. Бастыра ўренгенин катап көрөрине таскадулар.

192 таскаду. Куучынды кычырыгар.

Нөкөрлөри болушты.

Эркелейдиң буды оорыды. Ол школго јўрўп болбоды. Класстың ўренчиктери Эркелейге болужар деп шўўштилер. Күнүң сайын эки баладаң барып, ого болуштылар. Эркелей ўредўденг артпады. Эмди јакшы ўренип туру.

1. Куучында канча эрмек бар, айдып беригер. Куучынды бичигер.

2. Јымжак ўндўлердиң алдыла чийў тартыгар.

193 таскаду. Бу ўлгерди јарт кычырарына белетенигер.

Қырлар бажын кызартып,
кызыл күнис чыгып келди.
Өмөлик јурт уйкудаң туруп,
иштиң күнин баштай берди.
Көп тоолу колхозчылар
јаан јаланга јуулыжып,
нормаларын бўдўрерге
иштей берди мөрөйлөжип.

Чагат-Строев.

1. Қату ўндў табыштарлу сөстөрди ўлгердең бичип алыгар.

2. Узун ўндў табышту сөстөрди таап, айдып беригер.

194 таскаду. Қычырыгар. Узун ўндў табыштарлу сөстөрди чыгара бичип алыгар.

Кыштың учы.

Февраль — кыштың калганчы айы. Тың сооктор, шуургандар да болзо, је јылу айас күндер көптөди. Јабынтылардың кары күннің чогына кайылып турды.

Ўренчи деп кушкаштың јаскы кожоңы тыңый берет. Кушкаштар ўўрлежип, табыштанышжат, кўўлелер кўўлежет. Јастың јууктаганы ангдардың тўлегинең база билдирет.

Ўренчиктер баарчыктардың уйаларын јазап, агаштарга ла туралардың ўстўне илет.

195 таскаду. Точкалардың ордына божодылган буквалларды тургузып, куучынды бичип алыгар.

Свёкла.

Свёкла кызыл ла ак болор. Кызыл свёкла...аң курсак белетеп јат. Тату ак свёкланы сахарный деп адагылайт. Ондый свёкла...аң заводтордо сахар эткилейт.

Ак свёкла мал ... а ток азырал болуп јат. Бистиң колхозтор ло совхозтор көп ак свёкла өскүргилейт.

196 таскаду. Берилген сöстöрлö эрмектер тургузып, бичип алыгар.

1. Јаан — јан.
2. Јуун — јун.
3. Соок — сок.
4. Таар — тар.
5. Сööк — сök.
6. Јоон — јон.

Эрмек неден бўдўп јат? Јаңы эрмек кандый буквадаң баштапар, айдып беригер.

197 таскаду. Берилген эрмектерди кычырыгар.

1. Айландыра учы-куйузы көрўнбес чöл. 2. Советский ракеталар Айга да јетире учуп јадылар. 3. Космонавттар Андриян Николаев ле Павел Попович Јерди эбиреде көп катап учуп келгендер. 4. Јастыра эрмек айтпаска, озо баштап сананып ал.

1. Эрмектерди бичип алыгар. | 2. Элес ўндў сöстöрдиң алдыла чийў тартыгар.

Элес ўндў табыштарлу ўч-төрт сöс таап, айдып беригер.

198 таскаду. Эрмектерди бичиирде, карарта базылган сöстöрдиҥ тазылын кожулталарынаҥ бöлип, бичигер.

Мениҥ адам **газетке** бичитти. Ол алган **газеттерди** кычырып јат. **Газеттеги** солундарды каргандарга куучындап берет. Јаш улус ончозы бичикчи. Олор ончозы **газеттер** алдырып, кычырып јадылар.

199 таскаду. 1. Кычырала, бичиктеҥ көрбöй, бичигер.

Иштеҥкейге түн узун,
Јалкуга түш узун.

2. *Јалкуга* деп сöстö канча үндү буква, канча туйук буква бар, айдыгар.

200 таскаду. Сöстöрди бичиирде, эжерлү туйук буквалары таап, алдыла чийүчек тартыгар.

Кош — кожым. Калаш — калажым. Јонуш — јонужы. Јулук — јулугы. Јиилек — јиилеги. Бычак — бычагы. Ырыс — ырызы.

Эжери јок туйук буквалары айдып беригер.

201 таскаду. Куучынды кычырала, не керегинде айдылганын куучындагар.

Амыр-энчү учун.

Кандый да кижи амыр-энчү јадарына амадайт. Јер үстүндеги ишкүчиле јаткандар амыр-энчү учун тартыжат. Олор мынайда айдыжат:

Биске јуу керек јок!
Биске мыр-энчү керек!

Карарта базылган эрмектерди катап кычырала, бичиктеҥ көрбöй, бичип алыгар.

202 таскаду. Эрмектерди бичиирде, точкалардыҥ ордына керектү буквалары бичигер.

1. Школдыҥ маалазында м...рковь, к...ртошко, ог...рчын, к...пуста сүреен јакшы бүтти. 2. Б...дайдыҥ

бышкан мажагы алтын ошкош көрүнет. 3. Меч ... ртке јаан эмес куш. 4. Јалкын јалт эт ... и, ыр ... гынаң күк ... рт угулды.

203 таскаду. Берилген сөстөрди көргүзү аайынча кубултып бичигер.

Көргүзү. *Сөс — сөзи.*

Сөс. Эрмек. Јурук. Коңус. От. Јылдыс. Јас. Ат. Тош. Кулаш.

1. Баштапкы эки сөскө эрмек тургузыгар. | 2. Тургускан эрмектерди бичип алыгар.

204 таскаду. Үлгерди кычырала, бичигер. Точкалардың ордына керектү буквaларды тургузыгар.

Баштапкы јерге чыгар ... а,
бригадирлер маргы ... ат.
Өй өткөни билдирбейт,
өмөлү иш кайнап јадат.
Айрууш, тырмууш тудун ... ан
колдоры ... ың эптүзин!
Јажарыжып тура бер ... ен
обоолор ... ың јара ... ын.

Чагат-Строев.

Сөзликле өткүрер иш.

16-чы иш. Куучынды кычырып, точкалардың ордына кандый буквалар керек, айдыгар.

Јайгы күн.

Теңери кап-кара булут ... арла бүркеле берди. Теңериде јалк ... н јалт эдерде, күкүрт чыдырт эт ... и. Јаңмыр ... ың уруп турганы сүр ... н болды. Күн с ... нчилү чалый берди.

1. Куучынды бичип алыгар. | 2. Карарта базылган сөсти сөзликтең көрүгер.

205 таскаду. Табышкактарды табыгар. Бичиирде керектӳ буквaларды скобкалардыҥ ичинеҥ талдап тургузыгар.

Табышкактар.

1. Ту*(д-т)*уп болбос кара јорго.
2. Ја*(д-т)*ып, ја*(д-т)*ып алала, суу јаар ууланды.
3. Төҥӧш ба*(ш-ж)*ында кижи куучындайт.
4. Кырды а*(ж-ш)*ыра кызыл тӳлкӳ ойлоды.
5. Теҥери*(д-т)*е темир јылдыс учат.
6. Јайгыда боро, кышкыда ак.

Табышкактардыҥ каруузы. *Ай, радио, кар, суу, спутник, койон.*

206 таскаду. Сурактарга каруу берип, куучын тургузыгар. Куучынга бажалык сананып табыгар.

1. Кандый кӳн чыкты?
2. Кӳнниҥ чогына не кайылды?
3. Шоркурап не акты?
4. Балдар нени этти?
5. Јаан улус нени этти?
6. Кушкаштар нени эткилейт?

Тургузып алган куучынды бичип алыгар.

207 таскаду. Ӳлгерди јарт кычырыгар. Карарта базылган сӧстӧр нени кӧргӳзип турганын јартагар (предметти бе, оныҥ эдилгезин бе?).

Јаҥыланган ӳн.

Баштак **балдар кыйгырды,**
бала **таандар чуркурады,**
олордыҥ **ӳндери** јаҥыланып,
ойто такып **угулды.**
Өткөнгӧн ӳнди ончозы укkан,
өткөнчӧкти кем де көрбӧгӧн,
тыны јокко ол **јӳрет,**
тили јокко **өткөнӧт.**

Н. Некрасов.

208 таскаду. Ӱлгерди кычырыгар. Точкалардың ордына керектӱ буквaларды тургузыгар. Кaрарта базылган сӧстӧрдиң кожулталары кандый туйук табыштардaн башталып турганын jартагар.

Ӧзӧк кырлар ...ы, арка jерлер ... и
кӱннiң чогы изидип турат,
ӧлӧң ... и, jараш **чечектерди**
кӱлӱмзиренип эрке jылыдат.
Узакка сакыган jас ... а сӱӱнип,
улус ... ар **ишке** чыккылайт —
улу jас ... ы мактаган
олор ... ың кожоңы угулат.

П. Кучияк.

209 таскаду. Берилген сӧстӧр кӧп предметтерди көргӱсин деп, олорды кубултып, көргӱзӱ аайынча бичип алыгар.

Көбӧлӧк — көбӧлӧктӧр. *Аспак — аспактар.*

Jалаң — ...
Трактор — ...
Тракторист — ...
Портрет — ...
Коңус — ...
Кап — ...

Карагай — ...
Коларткыш — ...
Баарчык — ...
Айрууш — ...
Тырмууш — ...
Меес — ...

210 таскаду. Скобкалардагы турган сӧстӧрди кӧп предметтерди көргӱзер эдип кубултып, эрмектерди бичип алыгар.

1. Тайгада кӧп *(аң)* jӱргӱлейт. 2. Ончо *(пионер)* ӱредӱниң кийининде колхозко болужарга бардылар. 3. Бистиң Горно-Алтайскта кӧп jаңы *(школ)* ачылды. 4. Колхоз садта *(яблоня)* отургусты. 5. Агаштардың көңдӧйине *(куш)* уйа jазадылар. 6. Алтайдың тууларында *(элик)*, *(айу)*, *(бӧрӱ)*, *(тӱлкӱ)*, *(койон)* jӱрӱп jат. *(Ӱренчик)* школдың садында иштедилер.

211 таскаду. Эрмектерди кычырыгар.

1. Коммунизмди бӱдӱрер улу иш ӧдӱп jат. 2. Ол бастыра албатылардың кереги болуп jат. 3. Бистиң колхоз jылдың сайын ӧзӧт. 4. Советский Черӱ бистиң төрӧ-

листи корып јат. 5. Витяның эјези Горно-Алтайскта иштеп јат. 6. Ӱренчиктер темирдиң сыныктарын јууп алдылар. 7. Вторник, среда ла четверг күндерде ӱренчиктер колхозко болушкандар.

Эрмектерди бичип алала, предметтердиң эдилгелерин көргӱзип турган сӧстӧрдиң алдыла чийӱ тартыгар.

212 таскаду. Ӱлгерди ӱренип алыгар. Предметтердиң эдилгелерин көргӱзип турган сӧстӧрди айдып беригер.

Күӱк айдың изӱ күни
күнӱң сайын чалыды.
Ак көбӱктий кар кайылып,
кобыны төмӧн суузы акты.
Ак чечектер јайканды.
Кандык бажы чечектелди.
Эдил күӱк эдип турды.
Эмилдӱ агашта бӱр чыкты.

213 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Предметтерди ле онын эдилгелерин көргӱзип турган сӧстӧрдиң алдыла чийӱ тартыгар.

Кыра ижи.

Јас келди. Колхоз кыра ижине белен болды. Трактторлор кыраны тӱн-тӱш сӱрди. Аштыҥ ээчий ле ӱрендеп турдылар. Ӱренди машинала экелип турды. Аштың ӱрени ару, јакшы болды.

Ончо улус кичеенип иштеди. Колхоз кыра ижинең ӧйинең озо божоды.

214 таскаду. Ӱлгерди бичиирде, божодылган буквалярды тургузыгар.

Јас.

Јараш јас кел ... и,
јажарып агаш бӱрленди.
Сӱӱнчилӱ колхозчыл...р
мӧрӧйлӧжип иште...и.

Јаскыда салган ажыбыс
јаранып бӱдер арга бар.
Төрӧл јуртыбыс...ы тыңыдар
тӱгенбес ийде бис...е бар.

Ӱлгерди ӱренип алыгар.

215 таскаду. Јурукты ајыктап көрөлө, суратларга каруу беригер. Суратардын учында кандый темдек туру, айдып беригер. Суратарды ўнигерле көргўзип кычырыгар.

1. Кызычак нени эдип јат?
2. Кызычактын энези кайдаар барды?
3. Кызычак ижин божодып ийеле, нени эдер?

1. Кызычакка ат адап беригер. | 2. Суратардын каруузын бичип алыгар.

Слер айылыгарда болужып туругар ба, куучындап беригер.

216 таскаду. Берилген сөстөрдөн эрмектер тургузала, олорды чын бичип алыгар.

1) Тана, аразында, ла, Саду, агаш, соодоп, јўрдилер, базып.
2) Көрдилер, балдар, көндөйин, агаштын.
3) Саду, көндөйи, көрди, јаар, агаштын.
4) Јаткан, кузук, көндөйдө.
5) Јуўган, ол, тийинг, кузукты
6) Кузукты, белетеген, кышка, тийинг.
7) Тийбедилер, кузукка, балдар.

217 таскаду. Ўлгерди кычырала, карарта базылган сөстөргө сурак тургузыгар.

Коммунизм деген сөс јаркынду,
коммунизм — бистинг **улу** амаду.
Бу амаду **маанызта** бичилген.
Партия оны биске көргўскен.

218 таскаду. Ӱлгерди ӱренип алыгар. Предметтердиҥ темдектерин көргӱзип турган сӧстӧрди табыгар.

Јаскы јер эриди,
кӧк туман јайылды.
Ак јаланга јиит уулдар
тракторлорды апарды.

Бистиҥ болот аттарыс
арыбай омок баскылайт.
Тракторист уулдар
коолодо кожоҥдойт.

219 таскаду. *Јура, јай, јас* деп сӧстӧргӧ тӱҥей тазылду сӧстӧр сананып алала, көргӱзӱ аайынча бичип алыгар.

Көргӱзӱ. *Јура, јураар, јурайтан.*

220 таскаду. Керектӱ јерлерге точка тургузып, куучынды бичип алыгар.

Кушкаш.

Мен јолло базып бардым јап-јараш кушкаш кӧрдим оныҥ чокужыныҥ эки јаны сары эмтир кушкаш уйазынаҥ јерге тӱшти кушкаштыҥ јаҥы ла ӧзӱп клееткен канадычагы талбайып турды кушкаш кыймык јок отурды.

Кажы ла эрмек кандый буквадаҥ башталып јат?

221 таскаду. Ӱлгерди кычырыгар. Карарта базылган сӧстӧр нениҥ учун јаан буквадаҥ бичилген, јартап беригер.

Андрей ле **Адучы** — најылар, олор эки башка јерде јӱртады. Андрей јаан городто јадып, ус колдорыла трактор этти. Адучы **Алтайдыҥ** тууларында тракторист болуп иштеди. Олор письмо бичижип, бойлорыныҥ јадынјӱрӱми, ижи керегинде билижип турат.

222 таскаду. Бичип алыгар. Карарта базылган сӧстӧр нениҥ учун јаан буквадаҥ бичилгенин јартап беригер.

Мичурин атту-чуулу орус учёный болгон. Сад ӧскӱрерин ол јаштаҥ ала сӱӱген. **Иван Владимировичтиҥ** јаҥыдаҥ ӧскӱрип алган яблоколоры, грушалары, вишнялары бистиҥ де јерде ӧзӱп јат.

Иван Владимировичтиҥ чыккан городы эмди **Мичуринск** деп адалат.

223 таскаду. Јурук аайынча куучын тургузыгар. Балдарга ат адап беригер.

Слер канайып иштеп турганыгарды куучындап беригер.

224 таскаду. Берилген сöстöрлö көргўзў аайынча эрмектер тургузып, бичип алыгар.

Көргўзў. *Балдар энезине болужар учурлу.*

1. Балдар, учурлу, болужар, энезине.
2. Керек, ару, айактарды, јунар.
3. Баланы, ойнот, кичинек, сен.
4. Ару, тураны, кичеен, тут.
5. Јўр, ару, бойыңг.
6. Тут, јўзиңгди ле, ару, колдорыңгды, мойыныңгды.

Кажы ла эрмек кандый буквадаң башталат, айдып беригер.

225 таскаду. Эрмектерди кычырала, бичип алыгар. Карарта базылган сöстöр нениң учун јаан буквадаң бичилген, јартап беригер.

Бистиң улус **Ада-Төрöл** учун турушкандар. 2. Бистиң **Төрöлибис**—телекейде эң јаан ороон. 3. Укту малды там ла көптöдип, улус **Төрöлине** болужын јетирет. 4. Бис **Москвага** јууктап келдис. 5. Бисти он-

чобысты **Ленинниҥ** партиязы башкарып туру. 6. Юрий **Гагарин** — баштапкы советский космонавт. 7. **Герман Титов** — экинчи космонавт. 8. **Андриян Николаев** — ӱчинчи космонавт. 9. **Павел Попович** — тӧртинчи космонавт.

226 таскаду. Бойыҥ керегинде суралтар аайынча бастыразын бичип ал.

1. Сениҥ адыҥ, ӧбӧкӧҥ кем?
2. Кандый аймакта јуртап јадыҥ?
3. Кандый јуртта эмезе деремнеде јуртап јадыҥ?
4. Сениҥ јуртыҥ кандый сууныҥ јаказында турат?
5. Сениҥ колхозыҥ кандый деремнеге јуук туруп јат?
6. Сениҥ колхозыҥ канайда адалат?

227 таскаду. Куучынды кычырала, айдып беригер.

Кече воскресен болгон. Бис ӱредӱчиле кожо киного јӱрдибис. Бӱгӱн понедельник, бисте тӧрт урок болор. Эртен вторник, бис диктант бичиирибис. Среда кӱнде бисте физкультураныҥ урогы болор. Четверг кӱнде бис мастерскойго барып иштеерис. Пятница ла суббот кӱндерде бис колхозко барып болужарыс.

Неделениҥ кӱндерин ээчий-деечий айдып беригер.

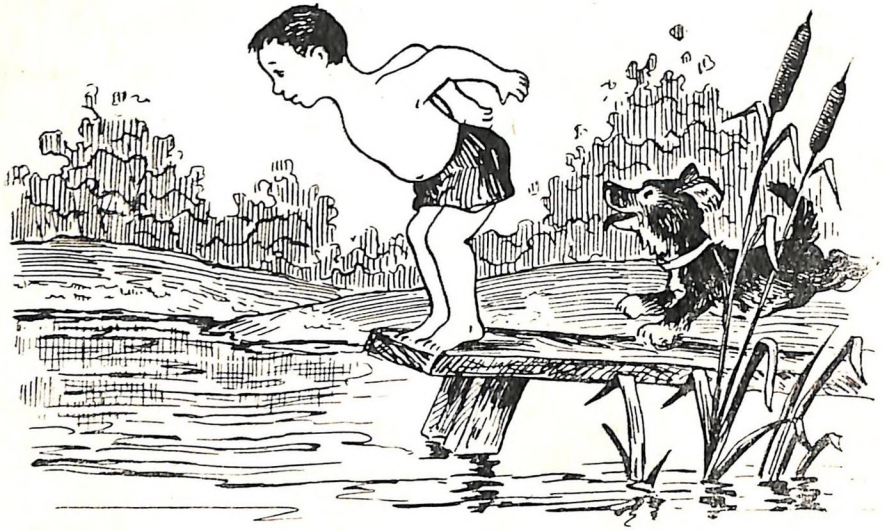
228 таскаду. Эрмектерди кычырыгар. Точкалардыҥ ордына керектӱ буквалар тургузып, бичип алыгар.

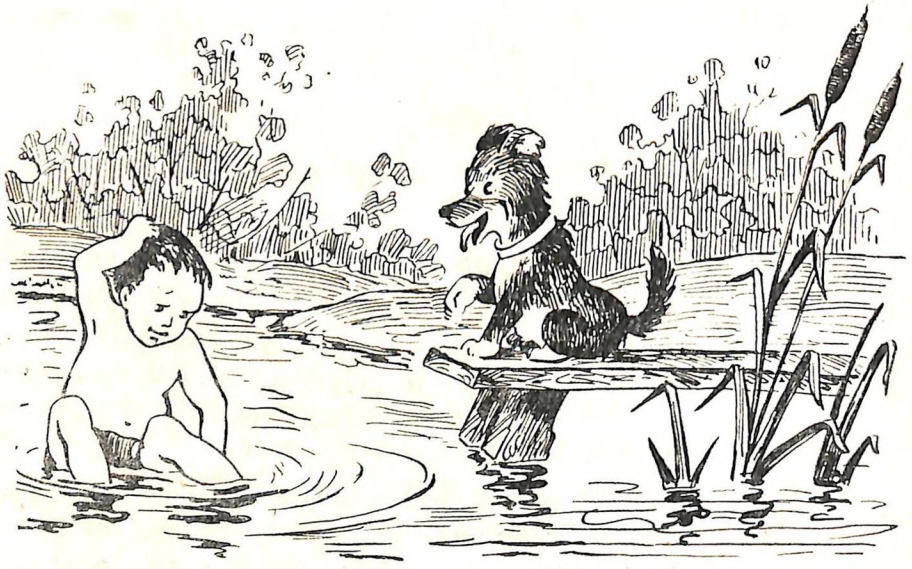
1. Суб...от кӱнде ӱренчиктер Бийск городко экскурсияга атандылар. 2. Пон...дельник ле ч...твергте Вася ла Юра колхозто бугул тарткандар. 3. Ср...да кӱнде Валя ла Нюра Кадын сууныҥ јаказында јӱрдилер. 4. Воскр...сенде алты часта адам Барнаул јаар атанды. 5. Вторн...к кӱнде Федя ла Сапрок јиилектеп јӱрдилер.

229 таскаду. Скобкалардагы сӧстӧргӧ керектӱ кожулталар кожуп, эрмектерди бичип алыгар.

1. *(Јалаҥ)* јӱзӱҥ-јӱӱр чечектер јайыла берди. 2. Кече мен *(энем)* кожо фермага јӱрдим. 3. Энгирде Вася *(кино)* јӱрди. 4. *(Витя)* сыйыны школго барды. 5. Колхозчылар *(школ)* кайыҥ одын белетеди.

230 таскаду. Јуруктарды көрөлө, баштап салган куучынды оноң ары улалтып, куучындап беригер. Куучынга бажалык сананып табыгар.

Јайгыда айас, изӱ кӱнде Санаш Көкӱл деп кӱчӱгежиле сууга эжинерге баргылады...

231 таскаду. Эрмектерди кычырарда, божодылган буквалярлу сöстöрди јарт айдыгар. Бичиирде точкалардыҥ ордына керектӱ буквалар тургузыгар.

1. Колхозтыҥ јалаҥдарында арыш, тара...н ла бу...-дай өзөт. 2. Теҥериниҥ тӱбиле м...ркӱт учат. 3. Төҥниҥ бажында төрт кай...ҥ өскөн. 4. Потпуштыҥ ичинде так...лар отӱрды. 5. Көр...к ле шӱл...зин — јерлик аҥдар. 6. Јажыл јалбыракла коҥ...с јорголойт. 7. Адам школго од...н тартып экелди.

Божодылган буквалярлу сöстöрди сөзликтеги сöстöрлö тӱҥнейлештиригер.

232 таскаду. Берилген сöстöрди тузаланып, баштап салган куучынды оноҥ ары айдыгар.

Такаа.

Бисте такаа бар. Ол кичинек сары балдарлу. . . .,. . . .

Куучынга керектӱ сöстöр: *такааныҥ, такааны, такаага, такаала, такаада.*

Слердиҥ тургускан эрмектерде такаа деп сöс неге? неде? нени? неле? ненииҥ? деп сурактарга каруу берип турзын.

233 таскаду. Точкалардыҥ ордына керектӱ буквалар тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

Бичиктерди чеберле. Бичик — бис...иҥ эҥ артык најыбыс. Бичиктер...и көп улус кычырар. Страницалар...ыҥ учын бӱктебе. Лист...ерди јыртпа. Бичикти ару чаазын...а ороп ал. Сениҥ учебниктериҥле өскö дö ӱренчик...ер ӱренер. Бойыҥныҥ учебниктериҥди чеберле.

234 таскаду. Кычырала, куучынга бажалык сананып табыгар. Карарта базылган сöстöргö сурак тургузыгар.

Агаш аразында сӱрекей јакшы. Витя **койу** агаштардыҥ ортозына барды. **Кӱн** јакшы болгон. Кушкаштар агаштардыҥ ортозында бир **будактаҥ** база бир будакка учуп, сӱӱнчилӱ кожоҥдожып турдылар. Јымжак өлöҥниҥ ӱстӱнде чымалылар јорголожып јӱрдилер.

235 таскаду. Эрмектерди бичип, предметтердиң темдегин көргүскен сөстөрдиң алдыла чийӱ тартыгар.

1. Бистиң улу Төрөлис — амыр-энчӱ јуртап турган ороон. 2. Советский Союз — телекейде эң ийделӱ государство. 3. Бистиң Советский Черӱ кӱчтӱ. 4. Биске јуу керек јок. 5. Бис амыр- энчӱ јадарга тартыжарыс.

Қарарта базылган буквалардың чын бичилерин айдыгар.

236 таскаду. Ӱлгерди кычырыгар. Қарарта базылган сөстөргө керектӱ сурак тургузыгар.

Албатының ойгоры—
улу бистиң **партия**.
Јаңы јӱрӱм көргүскен
јаан ийделӱ партия.
Алтын таңдак јарыды,
Туулу Алтай јаранат.
Сӱӱген төрөл **партия**
ырыска бисти апарат.
Совет јаң ла партия
албатыны башкарат.

Ӱлгерди ундыбас эдип ӱренип алыгар.

Сөзлик.

абра
агроном
азырал
айрууш

баарчык
бачыртка
бозу
буудай
будук

газет

деремне

јалкын
јаңмыр
јиилек
јылдыс

калош
кайың
капуста
каргаа
картошко
коларткыш
конгус
костюм
көбөлөк
көмүр
көрүк
кузук
кураан
күкүрт

мебель
морковь
мүркүт

ноябрь

огурчын
одын
октябрь
орын
отургуш
пенал

портфель
пөтүк
пыйма

саңыскан
саткан
сахар
сентябрь
сопок
страница

такаа
тараан
тарелка
тийиң
тетрадь
топшуур
төө
түлкү

шүлүзин

чаазын

БАЖАЛЫКТАР

1 §. Баштапкы класста өткөнин катап ӱренери 4
2 §. Табыштар ла буквалар. Алфавит 9
3 §. Э ле Е буквалар 11
4 §. Јаан буквалар 12
5 §. Кату ла јымжак ӱндӱ табыштар 15
6 §. Сӧстиҥ согултазы 18
7 §. Узун ӱндӱ табыштар 20
8 §. Элес ӱндӱ табыштар 22
9 §. Сӧстиҥ тазылы ла кожултазы 23
10 §. Тӱҥей тазылду сӧстӧр 25
11 §. Ӱҥӱр ле тунгак табыштар 27
12 §. Эжерлӱ тунгак туйуктар бойлорына эжер ӱҥӱр туйуктарга кӧчӧри 29
13 §. Сӧстиҥ кожулталарында ӱҥӱр ле тунгак туйуктардыҥ чын бичилери 31
14 §. Предметтерди адап турган сӧстӧр 36
15 §. Јаҥыс предметти ле бир канча предметтерди адап турган сӧстӧр 41
16 §. Предметтердиҥ эдилгелерин көргӱзип турган сӧстӧр . 46
17 §. Предметтердиҥ темдектерин көргӱзип турган сӧстӧр . 52
18 §. Эрмек. (Өткөнин катап көрӧри) 58
19 §. Эрмектеги сӧстӧрдиҥ колбузы 61
20 §. Эрмек керегинде ӱренгенин катап көрӧри 67
21 §. Бастыра ӱренгенин катап көрӧрине таскадулар . . 71
Сӧзлик 85

контр. 10

Параева Зоя Николаевна,
Чевалкова Агния Михайловна

АЛТАЙСКИЙ ЯЗЫК

Для 2 класса начальной школы

на алтайском языке

Редакторы *З. С. Суразакова* и *Е. Г. Мултуева.*
Художественный редактор *А. М. Кузнецов.*
Технический редактор *М. И. Техтиеков.*
Коррекоторы *Н. Н. Параев* и *Т. С. Кыдыева*

Сдано в набор 23/I 1963 г. Подписано в печать 18/III 1963 г.
Бумага 60×92¹/₁₆. Печ. л. 5,375. Уч.-изд. л. 3,52. Тираж 2000 экз.
Заказ № 216. Цена без переплета 4 коп. Переплет 3 коп.

Горно-Алтайское книжное издательство. Типография № 15.
г. Горно-Алтайск, проспект Коммунистический, 25.

Баазы 7 акча